

Duo poetae minores Iudaici

En oversættelse og kommentar til to jødiske epikere Philon og Theodotos

af Søren Lund Sørensen

Artiklen indeholder en oversættelse af to jødiske episke digtere, Philon og Theodotos. Der foretages en analyse af fragmenternes indhold og sprog, en datering af disse samt perspektivering til aleksandrinsk episk digtning.

Hvorledes påvirkede Aleksander den Stores (336-323 f.Kr.) erobringer jøderne? Dette spørgsmål kan både besvares politisk og kulturelt.

Da det persiske rige blev opløst fik jøderne i Palæstina nye herskere, i første omgang Aleksander, og efter dennes død de generaler, der var aktive i Palæstina. Først opstod en strid mellem Ptolemaios I og Antigonos Monophthalmos og dennes søn Demetrios Poliorketes. Senere kom også Seleukiderne med i spillet. Fælles for disse personligheder var, at de alle kom fra et hellensktalende område, nærmere betegnet Makedonien, der længe havde været under kraftig indflydelse fra sine hellenske naboer. De nye erobrere medbragte således græsk sprog og kultur til de lande, der kom under deres herredømme. I Palæstina, hvor jøderne traditionelt havde til huse, blev der grundlagt og nygrundlagt adskillige byer efter hellensk mønster, nogen steder med hippodamisk byplanlægning,¹ andre steder med templer for hellenske guder samt uddannelsesinstitutioner såsom gymnasier og ephebeia. I disse byer blev der bosat græske og makedonske kolonister såvel som lokale folk: syrere og jøder.

Det er dog omdiskuteret, hvor hurtigt og i hvor stort omfang Palæstina blev helleniseret, så vi er i stand til at se effekten hos jøderne. Hvis man vil have et tydeligere eksempel på hellenisering af jøderne, skal man flytte fokus lidt sydligere, nemlig til Aleksandria i Ægypten.²

Aleksandria blev grundlagt af Aleksander den Store i 331 og fungerede som hovedbyen for de senere Ptolemæere. Denne by var en græsk by, men blev hurtigt befolket af andre folk end hellenere og makedonere, f.eks. jøder. Det er svært at vide, hvor tidligt der boede jøder i Aleksandria. *Pseudo-Aristeas* beretter, at Ptolemaios I tog 100.000 jødiske fanger med til

1. Cf. Stern (2000) 207, 213ff., hvor Dors hippodamiske byplanlægning fremstår tydeligt.

2. Helleniseringen af jøderne er behandlet adskillige steder: Bickerman (1937); Tcherikover (1959); Schürer et al. (1973-87); Hengel (1988); Green (1990) 497-524; Barclay (1996); Gruen (1998); Collins (2000); Collins & Sterling (2001a) ; Gruen (2002).

Ægypten,³ og Josephus åbner endda muligheden for, at de første jøder kan være kommet med Aleksander selv.⁴

I det 3. årh. er der derimod sikker viden om jødisk bosættelse i Aleksandria, bl.a. i form af epigrafisk materiale,⁵ og med tiden opstod der bestemte jødiske bydele i Aleksandria.

Ifølge *Pseudo-Aristeas* fandt oversættelsen af Toraen sted i netop denne by under Ptolemaios II Philadelphos (282-246), og selvom de færreste forskere i dag giver *Pseudo-Aristeas* ret i, at oversættelsen blev foretaget på foranledning af ptolemærkongen selv, så er der dog en vis konsensus om, at de tidligste dele af *Septuaginta* blev til i midten af det 3. årh.

Sept. er på græsk, medens jøderne traditionelt havde talt hebraisk og aramæisk. En sådan oversættelse kræver et indgående kendskab til den semitiske grundtekst, men så sandelig også til det græske sprog, til hvilket teksten skal oversættes. Pentateukens græsk er ikke græsk, som vi kender det fra Xenophon eller Platon, men derimod koinégræsk. Der er mange forskelle på den form for koiné, man finder i *Sept.*, og det græsk, vi finder hos nogle af de ikke-jødiske forfattere, der i hellenistisk tid betjener sig af koiné, og derfor giver det mening at operere med en undergruppe af koiné, i hvilken vi må placere den form for græsk, vi finder i *Sept.* Uanset hvilken slags græsk *Sept.* er skrevet på, så jødisk litteratur på græsk en kolossal nyskabelse. Netop dette skulle få stor betydning for fremtidig jødisk litteratur og langt senere for forfatterne til *Det Nye Testamente*.⁶

Hvis vi skal undersøge, hvordan græsk sprog og kultur havde indflydelse på jøderne i særdeleshed i Aleksandria, skal vi først og fremmest se på litteraturen. Hvilken græsksproget jødisk litteratur er det, vi finder i hellenistisk tid? De oplagte tekster er *Pseudo-Aristeas* og 2. *Makkabæerbog* samt andre tekster, der forekommer i *Sept.*, men hvis originalsprog er græsk.⁷

Det er vanskeligt at datere *Pseudo-Aristeas*, og Shutt anfører den som 3. årh. f.Kr. til 1. årh. e.Kr.⁸ 2. *Makk.* er herimod fra slutningen af 2. årh. f.Kr. Man bør se på anden jødisk litteratur mellem de førnævnte to tekster og *Sept.* Store dele af den jødiske litteratur er gået

3. *Pseudo-Aristeas* 12.

4. Ap. 1.186ff; Ant. Jud. 11.339.

5. Tcherikover et al. (1964) 1440.

6. På dansk er koinégræsk kort behandlet i Ebbesen (1995) og mange steder på andre sprog. Den form for græsk, *Sept.* betjener sig af, er beskrevet tydeligt og let forståeligt i Conybeare & Stock (2004) især pp. 25-97 og endnu udførligere i Thackeray (2003). For nytestamentelig græsk cf. Blass & Debrunner & Rehkopf (2001). *Sept.* findes i lettilgængelig form som editio minor i Rahlfs (1979) og Hanhart & Rahlfs (2006) og som editio maior i den ikke-fuldendte Göttingerudgave fra Vandenhoeck und Ruprecht.

7. Naturligvis er *Sept.* med dens oversatte tekster også interessant i denne sammenhæng.

8. Shutt (1985) 7.

tabt, og jøderne overleverede ikke selv de tekster, der blev affattet på græsk.⁹ Til gengæld fattede de senere kristne interesse for de jødiske forfattere fra hellenistisk og romersk tid, og dette er en af de væsentligste grunde til, at vi har bevaret så store mængder jødisk litteratur, skønt der sommetider er kommet en del kristne interpolationer med. Bl.a. kirkehistorikeren Euseb kan vi takke for overleveringen af en række temmelig ukendte jødiske forfattere. Disse forfattere er dem, som Carl Holladay valgte at samle og udgive i sit firebindsværk med titlen *Fragments from Hellenistic Jewish Authors*.¹⁰ I bind 2 finder vi alle de poetiske skrifter, som Holladay samlede op hos kirkefædrene. Det drejer sig om 3 forfattere: Ezechiel Tragicus, Philo Epicus og Theodotus Epicus. Ezechiel har i de seneste år fået stor opmærksomhed først ved Howard Jacobson, og i slutningen af 2006 udkom en stor fransk kommentar til de 269 vers, der er overleveret af Ezechiels tragedie under navnet *Exagogen*.¹¹ En dansk oversættelse er ligeledes blevet publiceret i slutningen af det forrige årtusind.¹² Af den grund vil jeg i det følgende fokusere på de to andre digtere i Holladays samling, nemlig Philon og Theodotos, der som deres latinske titler antyder, skriver episke digte på heksametervers.¹³ De er sammen med Ezechiel hentet af Euseb fra et antikt værk om jøderne, skrevet af en vis Aleksander Polyhistor. Polyhistor var aktiv i det 1. årh. f.Kr., og dette giver os en *terminus ante quem*. Det er ikke sandsynligt, at disse tre forfattere skriver før oversættelsen af de tidligste dele af *Sept.*, og hvis der netop kan fremføres beviser for afhængighed af *Sept.*, kan der også opstilles en *terminus post quem*. Dermed kan vi datere dem til et sted i det 2. årh. f.Kr. Jeg vil i det følgende bringe den første oversættelse til dansk af de vers, der er overleveret af henholdsvis Philon og af Theodotos: 24 vers for den første og 47 vers for den sidstnævnte. Derefter vil jeg

9. I forbindelse med oprørene mod Rom i 1. og 2. årh. e.Kr. ændrede dele af jødedommen karakter og begyndte at hellige sig studiet af den jødiske bibel på dens semitiske grundprog samt beskæftige sig med de senere samlinger Mishna og Talmud. I forbindelse med denne proces, som er blevet kaldt "formative Judaism," "skilte" "jødedommen" sig lige så stille af med dens produkter på græsk.

10. Se bibliografien.

11. Lanfranchi (2006).

12. Nielsen (1999).

13. Philon og Theodotos kendes kun i forbindelse med deres digte, og vi har ingen yderligere oplysninger om dem. Det har dog været forsøgt at forbinde dem med andre forfattere af samme navn, der bl.a. nævnes hos Josefus. Især en vis Ældre Philon er ofte blevet sat i forbindelse med epikeren Philon. Dog lader det ikke til, at denne skrev poesi, men snarere prosa, og jeg har valgt ikke at diskutere den Ældre Philon yderligere. Cf. Walter (1983) 139-140, 150; Attridge (1985) 781; Holladay (1989) 77-78, 205, 213-216.

fremføre bemærkninger til det indholdsmæssige og til det sproglige, for afslutningsvis at forsøge at datere dem samt at placere dem geografisk.¹⁴

14. Philons og Theodotos' digte er overleverede i Eusebs værk *Praeparatio Evangelica* i den niende bog. De håndskrifter, der har relevans for os i forbindelse hermed, er:

B = Codex Parisinus graecus 465, tredje halvdel af det 13. årh.

I = Codex Marcianus graecus 341, 15. årh.

N = Neapolitanus graecus II AA 16, 15. årh.

O = Codex Bononiensis Univ. 3643, slutningen af 13. årh.

BON tilhører den samme familie, hvor O er det vigtigste håndskrift. B er en skødesløs afskrift af et nu tabt håndskrift, der lader til at have været meget pålideligt. N er et håndskrift, der sommetider bevarer læsemåder, der er bedre end dem, vi finder i O.

I står mellem vores familie med BON og en anden familie, hvor bog ni desværre mangler. I er ligeledes det håndskrift, hvorfra den første latinske oversættelse af P.E. blev foretaget. For teksthistorie m.m. cf. Holladay (1983) 8-16; Holladay (1989) 2-3, 15.

Philo Epicus Om Jerusalem

F1 (P. E. 9.20.1)¹⁵

“Men Philon taler også om denne¹⁶ i den første bog af Om Jerusalem:

PHILON VEDRØRENDE DEN SAMME MAND.

’De løste¹⁷ hofterne¹⁸ på forfædrene¹⁹ ifølge reglerne, de engang fik.²⁰

-
15. Oversættelserne er mine egne. Jeg har forsøgt at gengive teksten på et dansk, der bærer den græske teksts mening uden at gøre vold på grundteksten. Det græske er dog yderst vanskeligt at oversætte, og jeg har til tider måttet tage mig visse friheder. Desuden oversætter jeg konsekvent Ἰουδαῖος med jøde, selvom dette danske ord indebærer mere end det græske, der blot betegner en person fra Judæa, en Judæer. Cf. Cohen (1999) 69-106, 175-197; Mason (2007).

Jeg har valgt at følge brødteksten i Holladay (1989) 234-244, der bygger på Karl Mras’ tekstkritiske udgave af Eusebs’ Praeparatio Evangelica, og noterer mine afvigelser derfra. Det skal nævnes, at Collins (2001b) retter en voldsom kritik mod Holladays tekststudgave for Philons vedkommende. Hans synspunkter er betingede af hans fortolkning af digtet. For både Philons og Theodotos’ vedkommende vil der ikke være anden inddeling af digtene end i fragmenter. Versinddelingen varierer så at sige i samtlige udgaver og oversættelser, og netop derfor har jeg udeladt en sådan her.

“Φησὶ δὲ περὶ τούτου καὶ Φίλων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Περὶ Ἱεροσόλυμα.

ΦΙΛΩΝΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

”Ἐκλυον ἀρχεγόνοισι τὸ μηρίον ὡς ποτε θεσμοῖς,
Ἄβραὰμ κλυτοηγῆς ὑπερτέρῳ ἄμματι δεσμῶν,
παμφαῆς, πλήμμυρε μεγαυχῆτοισι λογισμοῖς,
θειοφιλή θέλγητρα. λιπόντι γὰρ ἀγλαὸν ἔρκος
αἰνοφύτων ἔκκαυμα βριήπνος αἰνετὸς ἰσχῶν
ἀθάνατον ποίησεν ἐὴν φάτιν, ἐξότε κείνου
ἔκγονος αἰνογόνοιο πολύμνιον ἔλλαχε κῦδος’
καὶ τὰ ἐξῆς.”

16. I.e. Abraham, der har været nævnt i det foregående af Polyhistor.
17. Jeg følger Holladay (1989) 234 og læser her ἔκλυον som lig med ἐξέλυον, en præteritum imperfektiv af ἐκλύω, og ikke som Attridge (1985) 783 ἔκλυον som afledt af κλύω.
18. Holladay (1989) 234; Walter (1989) 148 n c: μηρίον. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 328; Attridge (1985) 783 med BION: μυρίον. Cf. desuden Holladay (1989) 248 n 5. μηρίον er Mras’ konjektur, og der er ikke megen belæg for singularisformen andre steder i den græske litteratur, cf. dog LSJ s.v. μηρία. Collins (2000) 56 n 126 er ikke imponeret over denne konjektur.
19. Holladay (1989) 234, 248-249 n 6 følger Mras ved at forstå ἀρχεγόνοισι som et substantiv og ikke ligesom LSJ s.v. som et adjektiv i betydningen “oprindelig.” Attridge (1985) 783 tager ordet sammen med θεσμοῖς og oversætter: “in the ancient laws.” Cf. Walter (1983) 148 nn c-d.
20. Her mener jeg, at Holladay (1989) 235 og Walter (1983) 148 giver bedst mening. Attridge (1985) 783 oversætter “A thousand times have I heard in the ancient laws how once (when you achieved something) marvellous with the bonds’ knot.” Tilsyneladende læser han i modsætning til mig (og Walter og Holladay) ὡς som en deklarativ konjunktion og ikke som en komparativ konjunktion. Således løber han ind i problemer med det følgende og foreslår derfor sammen med Philipsson (1830) 62, at der er en lakune. Om han er enig med Philipsson i lakunens længde, fremgår ikke tydeligt. Philipsson anbringer lakunen mellem første og anden linje.

*Abraham, du er berømt ved tovenes stærke knude,²¹
 du stråler og flyder over med berømmelig fornuft –
 gudsbehagelige midler.²² Den Præsværdige og Højtråbende hindrede ham,
 der havde forladt den grufulde races²³ storslåede indelukke, i ofringen,²⁴
 og gjorde sin stemme udødelig.
 Fra da af opnåede det præsværdige²⁵ barns afkom højtpriest ære.²⁶*

Og så videre.”

-
21. Philippson (1830) 62 læser *αἵματι* i stedet for *ἄμματι* og slår således de bibelske toner an vedrørende Abrahams omskærelse.
 22. Jeg har her valgt at gengive *θέλγητρα* med “midler.” LSJ (1996) s.v.: “charm, spell.” Det går ikke an at oversætte med “hekseri” eller “trylleformularer.” Walter (1983) 149 oversætter med “Sühnemittel,” Attridge (1985) 783 med “prayers,” van der Horst (1987) 55 med “zoenmiddel” og Holladay (1989) 235 med “gestures.” Desuden anser jeg *θειοφιλή θέλγητρα* for et adled til *μεγαυχήτοισι λογισμοῖς*, på trods af, at dette er syntaktisk usædvanligt, og ikke som Attridge (1985) 782, der tager det som subjekt for den anden læsemåde af *πλήμμυρε*, nemlig N: *ἐπλήμμυρε*, cf. Holladay (1989) 251 n 13.
 23. Jeg følger her Holladay (1989) 235, 254 n 17 og Attridge (1985) 782 n g, når jeg anser *αἰνοφύτων* som dannet af *αἰνός* og *φυτόν, τό*, og ikke af *αἶνος, ό* af verbet *αἰνέω*. Begge argumenterer overbevisende for denne tolkning af *αἰνοφύτων*. Cf. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 328-329; Walter (1983) 149 n o.
 24. *ἔκκαυμα* betyder egentlig “brænde” cf. LSJ s.v., men cf. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 328: “sacrificium,” Walter (1983) 149 n r; Attridge (1985) 782; Holladay (1989) 257-258 n 20.
 25. *αἰνογόνοιο* af *αἰνογόνος* er ifølge Holladay (1989) 259-260 n 23 og Attridge (1985) 783 n k ligeledes dannet af *αἰνός* og ikke af *αἶνος, ό*, som LSJ (1996). Jeg har i denne omgang været tilfreds med netop denne ordbogs oversættelse “child of praise”, LSJ (1996) s.v. *αἰνογόνος*.
 26. Denne linje indeholder flere problemer. Hvad skal man stille op med *κείνου*? Jeg har valgt at følge den tekst Holladay trykker, læsemåden i ON, og således tager jeg *κείνου* sammen med *αἰνογόνοιο*. Lloyd-Jones retter *ἐξότε* til *ἐξέτι* og tager dette sammen med *κείνου*, måske inspireret af Phanocles (=Powell 1) vers 21 *ἐκ κείνου*. Et andet problem er *πολύμμιος*, et ord der ifølge LSJ s.v. betyder: “full of moss, full of seaweed.” Både Lloyd-Jones og Holladay ser det som et hapax legomenon, forskellig i betydning fra det førnævnte *πολύμμιος*. Lloyd-Jones og Holladay mener, at det i betydning er lig med *πολύμμιος, ον*, nemlig “meget besunget.” Cf. også Philippson (1830) 63.

F2 (P. E. 9.20.1-2)²⁷

"Få linjer efter tilføjer han til disse ting:

'Den håndkraftige bar et skarpt sværd og forberedte det²⁸ med mod, hvorefter halsen blev vendt om på siden.²⁹

Men han lagde en hornbærende vædder i hans hænder.'

Og så videre."

Disse er da fra Polyhistors førnævnte skrift.

27. "Οἷς μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει·

Ἄρτιχερος θηκτοῖο ξιφηφόρον ἐντύνουτος
λήματι καὶ σφαραγάγιο παρακλιδὸν ἀθροισθέντος·
ἀλλ' ὁ μὲν ἐν χείρεσσι κερασφόρον ὤπασε κριόν·
καὶ τὰ τούτοις ἐπόμυνα."

Ταῦτα μὲν δὴ ἀπὸ τῆς προειρημένης τοῦ Πολυίστορος γραφῆς.

28. Syntaksen i denne første linje er næsten umulig at gennemskue. Hvis vi skal læse den græske tekst med Holladay, bliver Ἄρτιχερος θηκτοῖο ξιφηφόρον ἐντύνουτος til "Den skarpe håndkraftige forberedte den sværd bærende." Jeg følger Holladay (1989) 262-263 n 27, der igen følger Mraz, og forstår θηκτοῖο ξιφηφόρον = θηκτὸν ξίφος φέρουτα, da jeg mener, at der ved Ἄρτιχερος θηκτοῖο ξιφηφόρον ἐντύνουτος er tale om den samme person. B udelader passagen, ON læser ἄρτι χερὸς og ἰ ἄρτι χερὸς.

Det andet problem er aktivformen ἐντύνουτος af ἐντύνω. Man føler nødvendigvis, at der kommer til at mangle et direkte objekt. Enten er man nødt til at ty til den direkte oversættelse af det græske, sådan som Attridge (1985) 783 til dels gør, eller man må underforstå et objekt eller, hvilket er mindre heldigt, oversætte ἐντύνουτος som en medium.

29. Oversættelsen af σφάραγος er usikker. Ved opslag i LSJ s.v. står der blot βρόγχος, τράχελος, λαιμός, ψόφος. Alle disse ord, på nær det sidste, betyder noget med hals, og det er da også denne betydning af σφάραγος, jeg har benyttet mig af i min oversættelse. Dog kommer ophobningen af disse ord som forklaring på σφάραγος fra meget sene kilder. Holladay (1989) 263-264 n 29 samt Attridge (1985) 783 n n gør opmærksom på, at ordet muligvis kan have samme betydning som σφαραγέομαι, der bruges i Od. 9.390. σφαραγέομαι bruges der om et bål og betyder noget i retningen af "at sprutte." Det er denne betydning af ordet, der ligger til grund for Holladays og Attridges oversættelser, og tilsyneladende er det også det, der forstås i Intermediate-udgaven af LSJ, hvor der under σφάραγος, står: "a bursting with a noise," Ordene fra artiklen i den "store" LSJ nævnes ikke der.

F3 (P. E. 9.24.1)³⁰

PHILON VEDRØRENDE JOSEF FRA SAMME SKRIFT.

”Men Philon vidner også om de hellige bøger i den fjortende bog af Om Jerusalem. Han siger således:

’For dem anlagde den store leder af hele jorden, den Højeste, et lykkeligt sæde, tidligere fra Abrahams og Isaks og Jakobs tid, Jakob der var velsignet med børn, hvorfra Josef kom. Han var en scepterbærende fortolker af drømme på Ægyptens troner,³¹ efter at han havde udhvirvlet tidens hemmeligheder i skæbnens flodbølge³²

Og så videre. Disse er tingene vedrørende Josef.”

F4 (P. E. 9.37.1)³³

PHILON VEDRØRENDE VANDET I JERUSALEM

“Philon siger i Om Jerusalem, at der er en kilde, og at den udtørres om vinteren og opfyldes om sommeren.

I den første bog siger han således:

30. ΦΙΛΩΝΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΩΣΗΦ. ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ.

*”Μαρτυρεῖ δὲ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καὶ Φίλων ἐν τῇ ἰδ’ τῶν Περὶ Ἱεροσόλυμα, λέγων οὕτως:
’Τοῖσιν ἕδος μακαριστὸν ὕλης μέγας ἔκτισεν ἄκτωρ
ὑψιστος καὶ πρόσθεν ἀφ’ Ἀβραάμοιο καὶ Ἰσακ
Ἰακώβ εὐτέκνοιό θ’ ὅθεν Ἰωσήφ, ὃς ὀνειρῶν
θεσπιστῆς σκηπτοῦχος ἐν Αἰγύπτωιο θρόνοισι,
διενύσας λαθραία χρόνου πλημμυρίδι μοίρης,
καὶ τὰ ἐξῆς. ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωσήφ.”*

31. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 330 læser uden belæg i håndskrifterne σκηπτοῦχω i stedet for σκηπτοῦχος og muliggør således en oversættelse i retning af: “Han var en fortolker af drømme for den scepterbærende på Ægyptens troner.” Attridge (1985) 784 n f følger Lloyd-Jones’ forslag.

32. En meget svær sætning at oversætte. διενύω betyder egentlig “at hvirvle rundt,” men her tror jeg, at verbet følger op på Josefs egenskab som ὀνειρῶν θεσπιστῆς i de foregående linjer. Således må det sammen med λαθραία, der er en rettelse fra λατράια i håndskrifterne, betyde noget i retningen af at udlægge hemmelighederne. Samtlige oversættere forsøger at få den græske grundbetydning af διενύω med ind i deres oversættelser: Attridge (1985) 784 “revolving,” Walter (1983) 150-151 “entwirrte” og Holladay (1989) 239 “unravelled.”

33. ΦΙΛΩΝΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ ΥΔΑΤΩΝ

*“Φησὶ δὲ ὁ Φίλων ἐν τοῖς Περὶ Ἱεροσολύμων κρήνην εἶναι, ταύτην δὲ ἐν μὲν τῷ χειμῶνι ξηραίνεσθαι, ἐν δὲ τῷ θέρει πληροῦσθαι. λέγει δὲ ἐν τῇ πρώτῃ οὕτως:
Ἰνηχόμενος δ’ ἐφύπερθε τὸ θαμβηέστατον ἄλλο
δέρκηθρον· συναοιδὰ μεγιστούχοιο λοετροῖς
ῥεύματος ἐμπίπλησι βαθὺν ῥόου ἐξανείσης,
καὶ τὰ ἐξῆς.”*

*‘Svømmende kan man oppefra se³⁴ et andet bemærkelsesværdigt
syn.³⁵ Harmonerende med herskerens bade fylder den den dybe strøm, medens en vandstrøm vælter
frem.³⁶’*

Og så videre.”

F5 (P. E. 9.37.2)³⁷

”Til disse ting tilføjer han lidt længere nede atter om opfyldningen:

*’For strømmen, der er høj og synlig på afstand³⁸ og indeholder regnfuld sne,
iler af sted. Den er behagelig, og den snor sig under afgrænsende tårne.³⁹*

-
34. Der er et problem i denne sætning, da der ikke er et finit verbum. Holladay (1989) 241, 282 n 56 og Walter (1983) 151 n e mener begge, at nærværende citat er taget ud af en sammenhæng, hvor det finitte verbum har stået i den foregående sætning, som ikke er os overleveret. Walter mener tilmed, at det δ’, der står efter Νηχόμενος, er tegn på, at der er gået noget forud. Begge tilføjer således et verbum i deres oversættelse: Holladay (1989) 241 “one can see” og Walter (1983) 151 “erblickt man.” van der Horst (1987) 56 følger trop med “zag ik.” Lloyd-Jones & Parsons (1983) 329-330 retter νηχόμενος til νηχομένοις og muliggør den oversættelse, Attridge (1985) 784 bringer: “Above the swimmers is...”
35. δέρκηθρον er et hapax legomenon, cf. LSJ s.v.: “unexpld. wd.” Holladay (1989) 240, 282-283 n 57 opsummerer de forslag til rettelser, tidligere filologer er kommet med. Acceptorer man teksten, som den står, kan man følge Walter (1983) 151 n g og Holladay (1989) 241, 282 n 57 og se δέρκηθρον som et substantiv afledt af δέρομαι, der betyder “at se.” Walter (1983) 151 oversætter således “Sehenswürdigkeit”, Holladay (1989) 241 “Sight,” cf. også van der Horst (1987) 56 “schouwspel” Ligeledes Attridge (1985) 784 “sight” og ibid. n c. Jeg følger Holladays og Walters tolkning af δέρκηθρον. Cf. Gutman (1954) 57.
36. Det er vanskeligt at gennemskue denne sætning med Holladays tekst, cf. Holladay (1989) 240. Som subjekt for συναοιδὰ har jeg underforstået κρήνη, men problemet opstår med έξανείσης, da dette participium står i femininum og således ikke kan forbindes med ρεύματος. Derfor har jeg valgt at tage Philipppsons rettelse af έξανείσης til έξανιέντος, cf. Philipppson (1830) 64, 66. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 330 underforstår et κρήνης til έξανείσης, men med det forslag er det vanskeligt at finde et subjekt for έμπίπλησι. Måske skal løsningen findes i Lloyd-Jones & Parsons (1983) 330 “ad alteram fontem referenda.” Cf. Holladay (1989) 241, 283-287 nn 58-60; Walter (1983) 151-152 nn h-l.
37. “οἷς πάλιν ὑποβὰς περὶ τῆς πληρώσεως ἐπιλέγει
“Ρεῦμα γὰρ ὑψιφάεννον, ἐν ὑερτίοις νιφετοῖσιν
ἰέμενον, πολυγηθές, ὑπαὶ πύργοις συνόροισιν
στρωφᾶται, καὶ ξηρὰ πέδω κεκοιμένα κρήνης
τηλεφαῆ δείκνυσιν ὑπέρτατα θάμβεα λαῶν,
καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα.”
38. ὑψιφάεννον. Jeg følger Holladays forslag til oversættelsen af dette hapax legomenon. Holladay (1989) 243, 287-288 n 62.
39. στρωφᾶται af στρωφάω. Egentlig “vender sig.”

Den tørre støvede jord på sletten fremviser kildens effekter,⁴⁰ der er synlige på lang afstand. De er de største forbløffelser for mennesker.⁴¹

Og de efterfølgende ting.”

F6 (P. E. 9.37.3)⁴²

”Derefter beretter han atter om ypperstepræstens kilde og afledningen af vand således:

*’Rør udspyr vand højt oppefra gennem jorden ved hjælp af kanaler.⁴³
Og hvad, der følger efter disse.”*

Sådan er da de ting, der er taget fra Aleksander Polyhistor.

-
40. En vanskelig sætning. Jeg tager *ξηρὰ κεκοιμένα* som subjekt for *δείκνυσιν* og underforstår et substantiv, hvortil disse to adjektiver kan lægge sig, her “jord.” Således gør også Attridge (1985) 784 “soil.” Holladay (1989) 243, 292-294 n 67 har *ῥεῦμα* som subjekt for *δείκνυσιν* og ser *ξηρὰ κεκοιμένα* som objekt og oversætter (med en del tilføjelser): “and (as it hits) the dry, dusty surfaces on the ground.” Walter (1983) 152 går samme vej, som jeg gør, og oversætter: “ausgedörrten, staubigen (Flächen) in der Ebene.” Cf. van der Horst (1987) 56 “en de droge en stoffige (grond) in de vlakke.” Ligeledes udgør *κρήνης τηλεφαῆ δείκνυσιν ὑπέρτατα θάμβεα λαῶν* et problem. Ved at tage *ξηρὰ κεκοιμένα* som subjekt for *δείκνυσιν* anser jeg *κρήνης τηλεφαῆ* for objekt, men er nødt til at supplere et substantiv for dette sjældne adjektiv *τηλεφαῆ*, som jeg forsøger at oversætte med “der er synlige på lang afstand.” Holladay (1989) 243 supplerer “deeds,” det samme gør Attridge (1985) 784, Walter (1983) 152 “Wirkungen” og van der Horst (1987) 57 “effecten.”
41. Ud fra min oversættelse skulle det gerne været tydeligt, at jeg anser *ὑπέρτατα θάμβεα λαῶν* for at være en apposition til *κρήνης τηλεφαῆ*, idet jeg følger Walter (1983) 152, Attridge (1985) 784 og van der Horst (1987) 57. *κρήνης τηλεφαῆ ὑπέρτατα θάμβεα λαῶν* kan anses som objekt for *δείκνυσιν*, men et efterfølgende forsøg på en oversættelse ville forekomme grusom. Holladay (1989) 243 kommer frembyder problemer med sin oversættelse.
42. “εἶτα πάλιν περὶ τῆς τοῦ ἀρχιερέως κρήνης καὶ τῆς ἀποχετεύσεως διέξεισιν οὕτως·
’Αἰπὸ δ’ ἄρ’ ἐκπτύουσι διὰ χθονὸς ὑδροχόοισι
σωλῆνες,
καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἔπεται.”
Τοσαῦτα μὲν δὴ τὰ ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυῖστορος.
43. Her mener jeg, at man må underforstå “vand”, således også van der Horst (1987) 57. Cf. Holladay (1989) 297 n 76.

Indhold

Temaet for Philons digt er, som den overleverede titel antyder, Jerusalem, jødernes gamle by. Vi kan se, at digtet må have været af et vist omfang, da det ene af fragmenterne af Polyhistor er hentet fra den fjortende bog af "Om Jerusalem."⁴⁴ Kommentatorer har villet rette dette tal, fjorten, til andre tal, da indholdet af fragmentet fra fjortende bog drejer sig om Josef og fragmentet fra første bog om Abraham.⁴⁵ De har således ikke villet godtage, at Philon kunne skrive fjorten bøger om tiden fra Abraham til Josef. Det er muligt, at værket ikke behøver at have været kronologisk opstillet, men måske snarere tematisk.⁴⁶ Abraham, Isak og Josef omtales velsagtens i forbindelse med Jerusalem, og det er netop et værk om Jerusalem og ikke ubetinget et om det jødiske folks historie.⁴⁷ Derfor mener jeg ikke, at vi bør rette Polyhistor's bemærkning om den fjortende bog. Uanset hvor mange bøger, der har været, så har vi kun overleveret 24 vers! Der bør udvises forsigtighed med hensyn til at drage alt for vidtrækkende konklusioner om både indhold og omfang. Vi er i besiddelse af meget få vers, og disse er udvalgte af Polyhistor på baggrund af de interesser, han har haft i digtet. For at blive ved omfanget af Philons digt, så kunne man indvende, at fjorten bøger strider imod Kallimachos' såkaldte bud om det upassende i at skrive lange digte. Apollonios fra Rhodos skrev lange digte, og flere af Kallimachos' egne digte er ligeledes af betydeligt omfang. Jeg mener, at man ikke bør lægge for meget i denne såkaldte målesnor for digtes længde, som man har spændt fast på Kallimachos.⁴⁸

44. F3.

45. Tallet 4 (δ') blev forslået af Freudenthal (1875) 100; 1 (α') af Jacoby (1958) 691. Cf. Walter (1983) 140; Attridge (1985) 783 n b; Holladay (1989) 266-267 n 36; Gutman (1954) 38, 58.

46. Således også Walter (1983) 141.

47. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 328 har følgende bemærkning til digtets titel og beretningen om Abraham og Isak: "Carminis *περὶ Ἱεροσόλυμα* exordio optime convenit haec materies: in monte enim Moria iuxta Hierosolyma sacrificabatur Isaac."

48. Cf. Walter (1983) 140 n 12. At Kallimachos' bud om digtets længde ikke blev overholdt, er nærmest den røde tråd hele vejen igennem Ziegler (1934).

De passager, som Polyhistor valgte at citere fra Philons digt, handler henholdsvis om Abraham og Isak,⁴⁹ Josef⁵⁰ og Jerusalems vandforsyning m.m.⁵¹ F1 og F2 er fra den første bog, F3 fra den fjortende, men i F4, F5 og F6 har Polyhistor ikke angivet, hvilke bøger han har hentet de pågældende vers fra, dog hører F4 og F5 tydeligvis sammen.⁵²

F1 og F2

F1 og F2 er en lovprisning af Abraham og Guds indgriben i ofringen af Isak.

Sproget i de to første fragmenter er yderst indviklet, og et tekstkritisk apparat til denne passage vil vise, at der ikke er enighed om, hvordan den græske tekst skal forstås.

Jeg vil benytte mig af min egen oversættelse og dermed de læsninger af den græske tekst, som jeg har valgt, til at beskrive digtets indhold. Den første linje lyder således:

“De løste hofterne på forfædrene ifølge reglerne, de engang fik.”

Det vanskelige er her den græske tekst. Som jeg nævnte i forbindelse med min oversættelse, forstår jeg ἔκλυον som en præteritum af ἔκλυω, og jeg tager som objekt herfor τὸ μηρίον, hofterne.⁵³ Betydningen af at løse hofterne på forfædrene er temmelig dunkel, men det skal, mener jeg, forstås som en henvisning til Abrahams og israelitternes (ἀρχεγόνοισι) omskærelse.⁵⁴ Derefter sidder vi tilbage med ὡς ποτε θεσμοῖς, som jeg anser for en komparativ ledsætning, og som sandsynligvis hentyder til, at de løste hofterne på forfædrene efter Guds anvisninger.

Den næste periode strækker sig over to en halv linje og lyder:

*“Abraham, du er berømt ved tovenes stærke knude,
du stråler og flyder over med berømmelig fornuft –
gudsbehagelige midler.”*

49. F1 og F2.

50. F3.

51. F4-F6.

52. Cf. bemærkningen i begyndelsen af F5: οἷς πάλιν ὑποβὰς περὶ τῆς πληρώσεως ἐπιλέγει. Walter (1983) 140, der anser F1 og F2 for ét fragment, bestemmer F4 (hos ham er dette nummer 3) til at være fra første bog. Jeg finder intet belæg for at gøre dette.

53. Naturligvis singularis, men cf. Holladay (1989) 248 n 5.

54. Holladay (1989) 248 n 5, Walter (1983) 148 n c og van der Horst (1987) 55 n 1 forstår det også som henvisende til omskærelsen af Abraham m.fl. Cf. Collins (2000) 56 n 126.

Dette er en lovprisning af Abraham i form af flere adjektiver i vokativ, hvoraf to, *κλυτοχῆς* og *πλήμμυρος*,⁵⁵ er *hapax legomena*. Disse specielle ord leder tanken hen på Kallimachos' hymner, hvor der ligeledes bruges sjældne ord ved lovprisning af guderne.

Tovenes stærke knude henviser muligvis til Abrahams pagt med Gud, andre forslag kunne være bindingen af Isak i F2.⁵⁶

*“Den Præsværdige og Højtråbende hindrede ham,
der havde forladt den grufulde races storslåede indelukke, i ofringen,
og gjorde sin stemme udødelig.”*

Resten af F1 beskriver, hvorledes Gud i sidste øjeblik stoppede Abrahams forestående ofring af sin søn. Dette stykke er vanskeligt at oversætte, ikke mindst på grund af de tre *hapax legomena*, der forekommer på fire linjer.⁵⁷ *Den grufulde races storslåede indelukke* oversætter *ἀγλαὸν ἔρκος αἰνοφύτων*.⁵⁸ *ἔρκος* betegner et indelukket område og er hyppig hos Homer bl.a. i formlen *ἔρκος ὀδόντων*, men Holladay ønsker at lade det betegne en have.⁵⁹ *αἰνοφύτων* vælger Walter at oversætte med “Giganten” og henviser til kæmperne i *Gen.* 6,4 og derefter til Nimrod i *Gen.* 10,8-12, som identificeredes med byggerne af Babelstårnet. Således, mener han, er *den grufulde races storslåede indelukke* lig med Babel i Sinear.⁶⁰ Walter åbner også muligheden for, at *ἔρκος* kan være det fængsel eller den ovn, Abraham blev smidt i, da han ifølge legenden nægtede at tage del i bygningen af Babelstårnet, således som det er beskrevet i *Liber Antiquitatum Biblicarum*.⁶¹

Den Præsværdige og Højtråbende. Dette må henvise til Gud. Dermed er det Gud selv, der hindrer Abraham i ofringen, og ikke en engel som i *Gen.* 22,11.⁶²

“Fra da af opnåede det præsværdige barns afkom højtpriiset ære.”

55. *πλήμμυρος* er en konjunktur og således et konstrueret ord, cf. Holladay (1989) 251 n 13.

56. Holladay (1989) 250-251 n 10-11; Walter (1983) 148 n i. Attridge (1985) 783 n c anser det netop som en henvisning til Abrahams binding af Isak i *Gen.* 22,9. Ligeledes Collins (2000) 56-57; Cohen (1999) 113 n 9 anser det som henvisende til omskærelsen.

57. *αἰνογόνος*, *αἰνόφυτος* og *πολύμυιος*.

58. Cf. n 23.

59. Holladay (1989) 254 n 17.

60. *Gen.* 11,2. Walter (1983) 149 n o; Holladay (1989) 255 n 17.

61. *Lib. Ant.* 6,7: “...et inclusit in domo regia” og *ibid.* 6,16: “...accepit Abram et misit eum cum lateribus in caminum ignis.” Walter (1983) 149 n o.

62. For *βριήπνος* cf. p. 23.

Disse sidste to linjer henviser enten til Isak eller Jakob.⁶³ Hvis man tager *αἰνογόνοιο* som dannet af *αἰνός*, og dermed i betydningen “grufuld,” kan det henføre til Abraham som stammende fra en grufuld race, nemlig de foromtalte kæmper.⁶⁴

Yoshua Gutman publicerede i 1954 en lang og imponerende artikel om Philons digt.⁶⁵ I denne artikel mente han, at det første fragment skal oversættes ganske anderledes, end jeg har gjort. Til dette formål har han foretaget rettelser i teksten og indføjede ord, der ikke forefindes i håndskrifterne.

Ved at læse *ἐπλήμμυρε* i stedet for *πλήμμυρε*, *ἄμμα τι* i stedet for *ἄμματι*, ved at tage *ἀρχεγόνοισι* sammen med *θεσμοῖς*, hvilket Walter mener er umuligt,⁶⁶ og ved at forstå *κλυτοηχές* og *παμφαές* ikke som vokativer, der lægger sig til Abraham, som jeg gør, men som nominative neutra til et underforstået subjekt, nemlig *πνεῦμα*, får han følgende oversættelse:

“A thousand times have I heard how once the (spirit of) Abraham, abounded in primeval doctrines, the far-echoing lofty and radiant link of chains; how (his spirit abounded) with wisdom of great praise, the ecstasy beloved of God. For when he left the goodly abode of the blessed born, the great-voiced Blessed One prevented the immolation, and made immortal His word, from which day the much-song glory fell to the lot of the son of the blessed-born.”⁶⁷

Gutman mener, at der i *ἀρχεγόνοισι θεσμοῖς* er en henvisning til en kosmisk funktion af Toraen som en genstand, der er skabt før denne verden. Dette er i stil med de tanker, der gøres om visdommen, der er med ved verdens skabelse, som lig med Toraen, i *Siraks Bogs* fireogtyvende kapitel. Den jødiske filosof Aristoboulos drages også ind i diskussionen.⁶⁸

Derefter vender Gutman opmærksomheden mod ordet *δεσμός*, der i den betydning, det her bruges i, nemlig “en pagt,” er enestående. Hellenistisk-jødisk litteratur bruger snarere *διαθήκη* til at betegne Guds pagt. Gutman fører Philons brug af *δεσμός* over på først Parmenides, så Platon, dernæst Pythagoræerne og til sidst Philon fra Aleksandria. Afslutningsvis berører han i denne sammenhæng også orfikerne, som han mener, at Philon har tydelige

63. Walter (1983) 149 n t; Attridge (1985) 782 n k; Holladay (1989) 259-261 n 23.

64. Cf. n 25 og Walter (1983) 149 n u.

65. Gutman (1954) 36-63.

66. Walter (1983) 148 n d: “Jedenfalls ist *ἀρχεγόνοισι* nicht zu *θεσμοῖς* zu ziehen.” Cf. Holladay (1989) 248-249 n 6.

67. Gutman (1954) 40. Attridge (1985) er i sin oversættelse af F1 tydeligvis inspireret af Gutman.

68. Gutman (1954) 40-43. For Aristoboulos cf. Holladay (1995) og nu på dansk Petersen (2007c).

paralleller til.⁶⁹ Derefter tager han fat på λογισμός. Dette ord har, mener Gutman, tydelige filosofiske undertoner, og der trækkes tråde tilbage til Platon, men også frem til Philon fra Aleksandria og 4. Makkabæerbog.⁷⁰ De *hapax legomena*, der optræder i dette korte stykke, samt de øvrige sjældne ord, underkastes ligeledes en omfattende fortolkning. Herefter passer lovsangen til Abraham, efter Gutmans mening, udmærket ind i en mystisk-kosmisk sammenhæng.⁷¹

Jeg er ikke den første til at kritisere Gutmans fortolkning af Philons digt, især F1, og jeg mener, at der er grund til at være på vagt over for alt for vidtgående fortolkninger af et digt som dette.⁷²

For det første mener jeg, ligesom Walter,⁷³ at det er tvivlsomt, om man bør forbinde ἀρχεγόνοισι med θεσμοίς. De to ord står forholdsvis langt fra hinanden, det sidste endda i en ny sætning, og jeg mener, at det er lettere at tage dem hver for sig i den rækkefølge, de står, medens man læser digtet. Hvis disse to ord endelig skal forbindes, så behøver man ikke at forstå ἀρχέγονος som "primeval" altså "oprindelig," som Gutman gør. Derimod kan man gøre som Attridge og oversætte ἀρχεγόνοισι θεσμοίς med "ancient laws,"⁷⁴ hvorved det ikke antydes, at disse θεσμοί hører til før skabelsen af verden.

Dernæst kan δεσμός, som Collins foreslår, også henvise til bindingen af Isak og ikke nødvendigvis behøve at være et andet ord for διαθήκη, ladet med filosofisk betydning.⁷⁵ Gutman bruger megen plads på behandlingen af λογισμός og tager, som før nævnt, 4. Makk. og Philon fra Aleksandria med ind som vidner til Philons filosofiske begrundelser for at bruge dette ord. λογισμός er imidlertid ikke et sjældent ord i *Sept.*, hvortil vi jo regner 4. Makk., eller hos Philon fra Aleksandria. I *Sept.* optræder det 115 gange og hos Philon fra Aleksandria hele 248 gange.⁷⁶ For det meste betegner λογισμός i *Sept.* en tanke eller beregning, men Gutman har muligvis ret i, at ordet har en filosofisk betydning i 4. Makk.. Til gengæld bør man erindre, at netop dette skrift er fra det 1. årh. e.Kr., og at dette også er tilfældet med Philon fra Aleksan-

69. Gutman (1954) 44-47.

70. Ibid. 47-48.

71. Gutman (1954) 49-53.

72. Walter (1983) og Holladay (1989) bidrager med kritik af Gutmans teser i forbindelse med noterne til deres egne oversættelser. Ligeledes har Collins rettet en sønderlemmende kritik af Gutmans fortolkninger i Collins (2000) 55-57.

73. Cf. n 68.

74. Attridge (1985) 783.

75. Collins (2000) 56-57.

76. Lust et al. (2003) 375; Borgen (2000) 207.

dria. Det betyder derfor, at der er mindst 100 år mellem Gutmans to jødiske forfattere og vores Philon, hvis ikke mere. Jeg mener, at man bør have dette tidsrum for øje og ikke nødvendigvis forvente at finde de samme tanker hos jøderne i det 2. årh. f.Kr som i det 1. e.Kr.⁷⁷ Det er helt korrekt, at Philon i F1 betjener sig af et iøjnefaldende vokabular, såsom *θέλητρα*,⁷⁸ men vi bør huske på, at forfatteren skriver poesi, et episk digt og tilmed skriver i hellenistisk tid, og hvis der er noget digterne, og i høj grad epikerne, i hellenistisk tid er kendte for, så er det et meget udsøgt og vanskeligt tilgængeligt vokabular. Dette behøver man ikke at have læst meget Kallimachos, Apollonios fra Rhodos eller Rhianos fra Kreta for at finde ud af. Et opslag hos en digter, dog ikke epiker, som Lykophron vil ligeledes vidne om en stor aleksandrinsk tradition for sjældne og indviklede ord. Det er i denne sammenhæng, at vi skal se Philons F1, og hele digtet, og ikke i en filosofisk sammenhæng. Philon ønsker at rose Abraham i et ligeså voluminøst sprog som sine forgængere i det episke felt, og hvis man ser på F1 med sådanne briller, så har Philon klaret sin opgave særdeles udmærket. Sproget og syntaksen, muligvis grundet overleveringen, er ikke lettilgængelige, og det kræver en vis mængde fantasi at stykke disse bizarre linjer sammen til en oversættelse, der skal lyde nogenlunde dansk. Gutman gik for vidt, da han anlagde sin fortolkning på F1, og jeg tror, at han tog fejl ved at se digtet som rettet mod filosofiske kredse og ikke blot som det, jeg mener, det er: nemlig et episk digt harmonerende med tidens normer for sprog, syntaks og tema.⁷⁹

“Den håndkraftige bar et skarpt sværd og forberedte det med mod, hvorefter halsen blev vendt om på siden.

Men han lagde en hornbærende vædder i hans hænder.”

F2 er i mange udgaver regnet med til F1, og derfor behandles det her. Der er da også en tematisk forbindelse mellem F1 og F2. Disse vers handler tydeligvis om Guds indgriben i Abrahams ofring af Isak i *Gen. 22,10ff*, og der er ingen egentlige meningsmæssige problemer. Dog skal det nævnes, at Walter, Attridge og Holladay oversætter *σφαράγιο παρακλιδὸν ἀθροισθέντος* anderledes, end jeg gør.⁸⁰

77. *λογισμός* optræder faktisk ikke hos den jødiske filosof Aristoboulos, som Gutman ønsker at kæde Philon sammen med. Det er sandt, at *λογισμός* optræder flere steder i Sirak., men ikke i nogen form for filosofisk betydning.

78. Collins (2000) 57 åbner faktisk op for en synkretistisk tolkning af *θέλητρα*.

79. Cf. Walter (1983) 144-145.

80. Cf mine noter til oversættelsen for tekstmæssige problemer.

F3

*“For dem anlagde den store leder af hele jorden, den Højeste, et lykkeligt sæde,
tidligere fra Abrahams og Isaks og Jakobs tid, Jakob der var velsignet med børn, hvorfra Josef kom. Han var
en scepterbærende fortolker af drømme på Ægyptens troner,
efter at han havde udhvirvlet tidens hemmeligheder i skæbnens flodbølge”*

F3 beskriver først, hvorledes sandsynligvis Gud oprettede et lykkeligt sæde for Israelitterne.⁸¹ Dette forstås af Walter som Kanaans Land,⁸² men i denne sammenhæng kunne man også forestille sig, at det var Ægypten, Philon havde i tankerne.⁸³

Derefter nævnes Abraham, Isak og Jakob og derfra Josef, hvis person er temaet for resten af F3.

Philon beskriver, hvordan Josef tolkede Faraos drømme i Ægypten, og ordet *σκηπτοῦχος* åbner en mulighed for, at Josef selv skulle have regeret i Ægypten. Dette er i hvert fald, hvad den græske tekst antyder, men hvis man følger Lloyd-Jones' konjektur ændres betydningen til, at det stadigvæk var Faraos, der var på tronen.⁸⁴ Jeg mener ikke, at konjekturen er nødvendig på trods af dens plausibilitet. Som et forsvar for den græske tekst kan nævnes, at Lloyd-Jones læser Philons digt med de bibelske fortællinger, han selv har lært i skolen, i tankerne. Han retter så Philon til ud fra Bibelen. Dette er ikke helt rimeligt over for Philon. I hellenistisk tid udvidedes Bibelens beretninger i høj grad, og der opstod fortællinger, der var mere eller mindre i modstrid med Bibelens fortællinger. Således finder vi en lignende scene hos den jødiske tragediedigter Ezechiel, hvor Gud viger pladsen for Moses og lader ham sætte sig på Guds egen trone.⁸⁵ Hvis Ezechiel kan bringe et så utraditionelt element ind, så bør vi ikke nære mistillid til at Philon kan placere Josef øverst på Ægyptens trone.

81. Der er ikke enighed om, hvordan ordene *ὅλης μέγας ἔκτισεν ἄκτωρ* skal forstås, eller hvad der er subjekt. Cf. Walter (1983) 150 n c; Attridge (1985) 783 n d; Holladay (1989) 267-268 n 39. Gutman (1954) anser *ἄκτωρ* som lig med Josef.

82. Walter (1983) 150 n c. Cf. Holladay (1989) 268 n 39.

83. Hvis man ville se *ἄκτωρ* som Josef, og landet som Ægypten, så kunne man hævde, at dette var en henvisning til jøderne i Aleksandria og måske en identifikation af Philons geografiske ophav.

84. Cf. n 33. For forklaringer på udtrykket *πλημμυρίδι μοίρης* cf. Walter (1983) 150 n f; Attridge (1985) 784 n g; van der Horst (1987) 56 n 15; Holladay (1989) 270-272 n 49.

85. Ezechiel Exagoge F6 i Holladay (1989) 362-365.

F4, F5 og F6

Disse tre fragmenter behandles under et, da de alle i en eller anden grad omhandler det samme, nemlig Jerusalems vandforsyning. Polyhistor indleder F4 med *Philon siger i Om Jerusalem, at der er en kilde*. "Kilde" oversætter κρήνη, og det er tvivlsomt, om denne oversættelse dækker ordet, der også forekommer i F5, korrekt, eller om det snarere skal oversættes med "et bassin," "en brønd" eller "en dam."⁸⁶

Der er tale om en form for vandsystem i alle tre fragmenter, men det er usikkert, hvorvidt det er det samme eller flere forskellige, der hentydes til.⁸⁷ Sproget og syntaksen er ikke let i disse tre fragmenter,⁸⁸ og dette gør en identifikation af de omtalte lokaliteter yderst besværlig.⁸⁹ Endnu engang bør man huske på, at vi har med et digt at gøre, og at Philon udtrykker sig på et indviklet og højlærd græsk, hvor hans hensigt er at beskrive Jerusalems vandforsyning på heksametervers spækket med et udsøgt vokabular. Gutman har korrekt gjort opmærksom på, at andre episke digtere fra hellenistisk tid, såsom Apollonios fra Rhodos og Rhianos fra Kreta, ligesom Homer også var interesserede i etnografiske og geografiske emner.⁹⁰ Det er til denne gruppe, vi bør henvføre Philon, altså digtere, der besynger en by, de muligvis ikke selv bor i, ikke for at man kan tage digtet med sig som en vejviser, men snarere som en inspirerende appetitvækker til symboladede byer.⁹¹

Betragtninger over Philons sprogbrug

Det er blevet fremhævet i forbindelse med behandlingen af dette digt, at Philon betjener sig af et udsøgt og indviklet vokabular. De 24 linjer af Philons digt, vi har overleveret, indeholder således ikke færre end 9 *hapax legomena*. De er (i alfabetisk rækkefølge og i deres formodede opslagsform):

86. Holladay (1989) 273 n 51, 278-280 n 53.

87. Walter (1983) 152 n s mener, at det er den samme kilde i F4 (μεγιστούχοιο λοετροίς) og F5 (τῆς τοῦ ἀρχιερέως κρήνης), eftersom ypperstepræsten i hasmonæisk tid, hvor Walter mener, at kilden/kilderne hører til, var identisk med den politiske magtindehaver.

88. Cf. mine noter i forbindelse med oversættelsen.

89. Walter (1983) 151-153, især 151 n c og Holladay (1989) 273-299 kommer med adskillige forsøg på identifikation af kilden/kilderne, og hertil bør den arkæologiinteresserede læser søge hen for bibliografiske oplysninger, da jeg ingeniende er kompetent til at gå ind i en diskussion om Jerusalems arkæologi. Cf. Attridge (1985) 784 n a.

90. Gutman (1954) 57-58, 60-63. Cf. Collins (2000) 54 n 117. Rhianos skrev bl.a. om Messenien (=Powell 49-55), og Apollonios bl.a. om bygrundlæggelser (=Powell 4-12).

91. Pseudo-Aristeas 83-106 indeholder ligeledes beskrivelser af Jerusalem, der kan henvføres til en forfatter, der ikke selv boede i byen. Cf. Sirak. 50,3?

αἰνογόνος
αἰνόφυτον
δέρκηθρον
θαμβηέστατος⁹²
κλυτοηγής
μεγιστούχος
πλήμμυρος⁹³
πολύμνιος⁹⁴
ὑψιφάεννος

Derudover er der to såkaldte *dis legomena*, nemlig βριήπυος, der optræder hos Homer⁹⁵ og τηλεφαής, der er blevet fundet i en indskrift fra Smyrna, der kan dateres til 3. årh. f.Kr.⁹⁶ Dertil kommer ordet μεγαύχητος, der udover dette sted kendes fra to indskrifter, den ene fra Akarnania,⁹⁷ og den anden fra Kreta.⁹⁸ Begge er fra 2. årh. f.Kr. Ligeså er der ordet θεσπιστής, der udover dette sted kun optræder to andre gange, hos Manetho og Johannes Chrysostomos.

Af knap så sjældne ord er der enkelte, der vækker interesse, nemlig θέλγητρον og μοῖρα, der ikke forekommer i *Sept.* Disse ord, som ikke virker passende i jødiske sammenhænge, er der blevet lagt megen vægt på,⁹⁹ især det første. Som før sagt mener jeg dog, at disse ord, sammen med de øvrige sjældne ord, er blevet brugt bevidst; nemlig på baggrund af den genre, Philon skrev i, eposet. At se ordene på denne måde ville være i fin overensstemmelse med eposets normale træk, sådan som vi kender dem allerede fra Homer, men også fra de hellenistiske digtere.

92. Positiv findes ikke, og ordet ligner en art metrisk forlængelse. Det står ikke i LSJ, men Walter (1983) 151 n f mener, at det kommer af θαμβής.

93. Dette er et konstrueret ord.

94. Ikke identisk med πολύμνιος, *ov* LSJ 1440. Cf. Holladay (1989) 261 n 24.

95. Il. 13.521.

96. Epigr. Gr. 234, cf. LSJ s.v.

97. Ath. Mitt. 27.339.

98. Inscr. Cret. 1.viii 33.

99. Gutman (1954) 47-48; Walter (1983) 149 n n; Holladay (1989) 252-253 n 15, 270-272 n 49; Collins (2000) 57.

Det har længe været kendt, at de hellenistiske digtere, især Kallimachos og Apollonios fra Rhodos, der jo var flittige læsere af Homers værker, ofte brugte sjældne ord fra Homer, sommetider *hapax legomena*, i deres egne digte, og samtidig placerede dem i samme metriske position, som hos Homer. Et par eksempler:

Vores udgave af de første par linjer af første sang af Homers *Odyssé* lyder således:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε.

*"Syng, Musa, for mig om manden, den hårdtprøvede, som udstod mange ting,
efter han havde plyndret Trojas hellige by."*

I nogle scholier læses der i stedet for *πολύτροπον πολύκροτον*, og det lader til, at Kallimachos kendte denne udgave af verset. Hvis vi læser Kallimachos' digt om Akontios og Kydippe, lyder de første fire linjer således:

Pfeiffer *Aetia* 3. F67,1-4

Αὐτὸς Ἔρως ἐδίδαξεν Ἀκόντιον, ὁππότε καλῆι
ἦθετο Κυδίππε παῖς ἐπὶ παρθενικῆι,
τέχνην - οὐ γὰρ ὄγ' ἔσκε πολύκροτος - ὄφρα λέγοιτο
τοῦτο διὰ ζωῆς οὖνομα κουρίδιον.

*"Da Akontios brændte efter den smukke unge pige Kydippe,
belærte Eros selv drengen i kunsten,
– for han var ikke vellærd – så han kunne vælge
dette navn for resten af livet: ægtemand."*

Umiddelbart har disse to uddrag ikke meget at gøre med hinanden, men hvis vi tager fat på ordet *πολύκροτον*, som er en variant til *πολύτροπον* i første linje hos Homer, og som ligeledes står hos Kallimachos, så bemærker vi, at ordet står på nøjagtig samme plads begge steder, nemlig i tredje og fjerde fod.

Det er naturligvis en smal sag af finde adskillige overensstemmelser, hvis vi tager hyppigt forekommende ord, men *πολύκροτον* er netop ikke et specielt hyppigt forekommende ord. Dog forekommer det også i den homeriske hymne til Pan i vers 37, og her står det ligeledes i samme metriske position, nemlig i tredje og fjerde fod.

Endnu et eksempel:

Od. 4.417-418.

πάντα δὲ γιγνόμενος πειρήσεται, ὅσσ' ἐπὶ γαίαν
ἔρπετὰ γίνονται καὶ ὕδωρ καὶ θεσπιδᾶες πῦρ.

*"Han vil forsøge at forvandle sig til alle ting, så mange væsener,
der går rundt på jorden, og til vand og ild antændt af en gud."*

Kallimachos: Hymne til Zeus 11-14 (= Pfeiffer 1)

ἔνθεν ὁ χῶρος
ἱερός, οὐδέ τί μιν κεχρημένον Εἰλειθυίης
ἔρπετόν οὐδὲ γυνῆ ἐπιμίσγεται, ἀλλὰ ἔ'Ρείης
ὠγύγιον καλέουσι λεχώιον Ἀπιδανῆς.

*"Derfor er stedet helligt,
og det hverken nærmer sig noget væsen,
der har brug for Eilytheia eller en kvinde,
men Apidaneerne kalder det Rheas ældgamle barselseng."*

Apollonios fra Rhodos *Argon.* 4.1239-1241.

ἡερίη δ' ἄμαθος παρακέκλιται, οὐδέ τι κείσῃ
ἔρπετόν, οὐδὲ ποτητὸν αἰίρεται. ἔνθ' ἄρα τούσγε
πλημυρίς.

*"Sandstranden ligger dækket i tåge, hverken dér noget væsen,
ej heller noget flyvende rejser sig.
Derhen tog en flodbølge dem altså."*

Disse tre uddrag har heller ikke noget at gøre med hinanden, men de har det til fælles, at de alle placerer ἔρπετόν, henholdsvis ἔρπετά, i første fod af deres heksametervers.

έρπετά er desuden et ord, der kun forekommer en gang hos Homer, og det passer fint med teorien om de aleksandrinske digtere som utroligt belæste filologer, der kunne deres Homer og således var i stand til at imitere deres store forbillede i deres egne digte.¹⁰⁰

Det kunne også være interessant at se på Philons digt med henblik på sjældne ord og deres metriske placering.¹⁰¹

Nogle eksempler:

Il. 13.521-525.

οὐδ' ἄρα πώ τι πέπυστο βριήπυος ὄβριμος Ἄρης
υἱός ἐοῖο πεσόντος ἐνὶ κρατερῇ ὑσμίνῃ,
ἀλλ' ὃ γ' ἄρ' ἄκρω Ὀλύμπῳ ὑπὸ χρυσεοῖσι νέφεσσι
ἦστο, Διὸς βουλήσιν ἐελμένος, ἔνθα περ ἄλλοι
ἀθάνατοι θεοὶ ἦσαν ἐεργόμενοι πολέμοιο.

*”Endnu havde den stærke højtråbende Ares ikke erfaret,
at hans søn var faldet i den hårde kamp,
men på den høje Olymp under gyldne skyer
såd han, holdt tilbage af Zeus, og netop også de andre
udødelige guder blev dér holdt borte fra krigen.”*

Philo Epicus F1

λιπόντι γὰρ ἀγλαὸν ἔρκος
αἰνοφύτων ἔκκαυμα βριήπυος ἀινετὸς ἰσχωῶν
ἀθάνατον ποίησεν ἔην φάτιν κτλ.

*“Den Præsværdige og Højtråbende hindrede ham,
der havde forladt den grufulde races storslåede indelukke, i ofringen,
og gjorde sin stemme udødelig.”*

100. I bukolikeren Simias' digt Pteryges (=Powell 24) vers 5 forekommer έρπετά ligeledes i første fod.

101. Så vidt jeg ved, er der ikke nogen før mig, der har forsøgt at anskue Philons digt fra denne vinkel, men det skal siges, at jeg ikke har haft adgang til J. Atwells og J. Hansons artikel "Philo the Epic Poet."

Her skal vi bemærke, at ordet *βριήπυος* kun forekommer dette sted hos Homer. Skanderer vi de vers hos Homer og Philon, hvor ordet forekommer, så vil man opdage, at det står i samme metriske position, nemlig mellem tredje og fjerde fod!

Jeg mener derfor, at vi med denne opdagelse kan placere Philon inden for samme episke tradition som Kallimachos, Apollonios fra Rhodos og Rhianos fra Kreta.

Et par yderligere eksempler:

Et ikke helt så sjældent ord som *βριήπυος*, men dog heller ikke blandt de mest hyppige, nemlig *ἐφύπερθε*, optræder i *Il.* 14.184, i Kallimachos' hymne til Zeus vers 295 og i F4 af Philons digt. Alle tre steder står det i samme metriske position, nemlig i tredje og fjerde fod.

I Rhianos fra Kretas *Ate* vers 4 (=Powell 1) optræder *στρωφᾶται*, den episke variant til *στρέφω*. Det samme ord, i samme form, optræder hos Philon i F5 og i samme metriske position, nemlig i første og anden fod.¹⁰²

Rhianos selv skriver i det førnævnte digt vers 16 *ἀρίθμιος* i samme metriske position, som det optræder i den homeriske hymne til Dionysos vers 6, nemlig mellem tredje og fjerde fod.

Lad os slutte denne behandling af ords metriske position af med ordet *παρακλιδόν*, der heller ikke forekommer mange gange hos Homer.

Od. 4.347-348.

ταῦτα δ' ἄ μ' εἰρωτᾶς καὶ λίσσσαι, οὐκ ἄν ἐγώ γε
ἄλλα παρέξ εἵποιμι παρακλιδόν, οὐδ' ἀπατήσω.¹⁰³

*“Men de ting, du spørger og beder mig om, sandelig vil jeg ikke
sige noget, der afviger fra sandheden, ej heller vil jeg lyve.”*

102. Det skal bemærkes, at i Hesiods Værker og Dage 528 optræder *στρωφᾶται* ligeledes i første og anden fod.

103. Denne linje findes identisk i *Od.* 17.139.

Den homeriske hymne til Afrodite 181-182.

ὡς δὲ ἶδεν δειρήν τε καὶ ὄμματα κάλ' Ἀφροδίτης
τάρβησέν τε καὶ ὅσσε παρακλιδὸν ἔτραπεν ἄλλη.

*"Men da han både så Afrodites hals og hendes smukke øjne,
blev han skrækslagen og slog de to øjne bort til et andet sted."*

Apollonios fra Rhodos: Argon. 1.315-316.

ἀλλ' ἢ μὲν λίπετ' αὐθι παρακλιδόν, οἶα γεραιή
ὀπλοτέρων, ὁ δὲ πολλὸν ἀποπλαγχθεῖς ἐλιάσθη.

*"Men hun blev efterladt af de unge dér ved siden, en gammel kvinde,
men han tog af sted og gik langt bort"*

Apollonios fra Rhodos: Argon. 1.755-758.

τοῦ δὲ μεταδρόμαδην ἐπὶ Μυρτίλος ἤλαεν ἵππους,
σὺν τῷ δ' Οἰνόμαος, προτενὲς δόρυ χειρὶ μεμαρπῶς,
ἄξονος ἐν πλήμνησι παρακλιδὸν ἀγνυμένοιο
πίπτειν, ἐπεσσύμενος Πελοπῆια νῶτα δαΐξει.

*"Nær ved kørte Myrtilos sine heste,
sammen med ham var Oinomaos, der, holdt sit spyd fæstnet i hånden,
men faldt ud til siden, fordi akselen blev knust ved naverne,
ivrig var han efter at hugge Pelops i ryggen."*

Apollonios fra Rhodos: Argon. 2.1262-1264.

αὐτίκα δ' ἰστία μὲν καὶ ἐπίκριον ἔνδοθι κοίλης
ἰστοδόκης στείλαντες ἐκόσμεον, ἐν δὲ καὶ αὐτόν
ἰστὸν ἄφαρ χαλάσαντο παρακλιδόν. Κτλ.

*"Straks sendte de sejl og rå ind i det hule rum og ordnede det.
Derpå sænkede de også masten og lagde den på siden."*

Philo Epicus F2.

Ἄρτίχερος θηκτοῖο ξιφηφόρον ἐντύνουτος
λήματι καὶ σφάραγοιο παρακλιδὸν ἀθροισθέντος.

“Den håndkraftige bar et skarpt sværd og forberedte det med mod, hvorefter halsen blev vendt om på siden.

Men han lagde en hornbærende vædder i hans hænder.”

παρακλιδόν står i alle disse eksempler mellem tredje og fjerde fod og er altså endnu et eksempel på, at Philon stod med benene i en stor aleksandrinsk tradition for at imitere Homer, selv ned i ordenes metriske positioner.¹⁰⁴ Det kunne herimod hævdes, at ordene i kraft af deres længde ikke ville kunne optræde andre steder i verset på grund af cæsur, men det er ikke helt klart, hvorvidt dette gælder for Philons få fragmenter. Jeg mener desuden, at en sådan påstand undervurderer digterens poetiske evner. Desuden kan flere af ordene i Philons vokabular optræde andre steder i verset, f.eks. *ἐφύπερθε*.¹⁰⁵

Det skal også nævnes, at Philon bruger traditionelle episke midler: udeladelse af augment, metrisk forlængelse, episke former såsom *ἑός*, genitiv singularis på *-οιο* f.eks. *Ἄβραάμοιο*, *ἔλλαχε* af *λαγχάνω* og *ὑπαί* for *ὑπό*.

104. *σφάραγοιο* i F2 er beslægtet med *σφαραγέομαι*, der optræder i Od. 9.390.

105. Cf. West (1982) 153 n 41 for bemærkninger vedrørende cæsur hos Philon.

Theodotus Epicus *Om Jøderne*¹⁰⁶

F1 (P. E. 9.22.1)¹⁰⁷

THEODOTOS VEDRØRENDE JAKOB

"Theodotos siger i Om Jøderne, at Sikem¹⁰⁸ fik sit navn fra Sikimios, Hermes' søn, for denne grundlagde også byen. Han siger i værket Om Jøderne,¹⁰⁹ at den ligger således:

'Landskabet¹¹⁰ var godt, forsynede geder med foder og var rigt på vand.

*Det var hverken en lang vej at komme ind til byen fra landet,
ej heller var der nogensinde løvrige skove i vejen for arbejderne.¹¹¹*

106. Jacoby (1958) 692 foreslår titlen ΣΙΚΙΜΩΝ ΚΤΙΣΙΣ.

107. Jeg følger Holladay (1989) 106-127 og noterer mine eventuelle afvigelser herfra.

ΘΕΟΔΟΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒ

"Τὰ δὲ Σίκιμά φησι Θεόδοτος ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων ἀπὸ Σικιμίου τοῦ Ἑρμοῦ λαβεῖν τὴν ὀνομασίαν.

τοῦτον γὰρ καὶ κτίσαι τὴν πόλιν. κείσθαι δ' αὐτὴν φησιν ἐν τῇ {περὶ} Ἰουδαίων οὕτως·

"Ἡ δ' ἄρ' ἔην ἀγαθὴ τε καὶ αἰγινόμος καὶ ὑδρογλή,

οὐδὲ μὲν ἔσκεν ὁδὸς δολιχὴ πόλιν εἰσαφικέσθαι

ἀγρόθεν. οὐδέ ποτε δρία λαχνηέντα πονεῦσιν.

ἔξ αὐτῆς δὲ μάλ' ἄγχι δὴ οὔρεα φαίνεται ἐρυμνά,

ποίησ τε πλήθοντα καὶ ὕλης. τῶν δὲ μεσηγὺ

ἀτραπιτὸς τέτμηται ἀραιή {αὐλώπις}. ἐν δ' ἑτέρωθι

ἡ διερῆ Σικίμων καταφαίνεται, ἱερὸν ἄστν,

νέρθεν ὑπὸ ῥίξῃ δεδμημένον, ἀμφὶ δὲ τεῖχος

λισσὸν ὑπώρειαν ὑποδέδρομεν αἰπύθεν ἔρκος."

108. Vedrørende bynavnets græske varianter cf. Holladay (1989) 129-130 n 3.

109. Der er et problem i den græsk tekst med ordet τῆ, som umiddelbart ikke kvalificerer et substantiv i den græske tekst.

Det er blevet foreslået at slette περὶ og i stedet indsætte f.eks. χώρα, således Fallon (1985) 790, eller at rette τῆ til τῷ, så det stemmer overens med sætningen ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων i første linje, cf. Holladay (1989) 135-136 n 7. Man kunne også forestille sig, at τῆ henviser til en ud af flere bøger i Theodotos' værk parallelt med Polyhistor's indledninger til fragmenterne af Philons digt, f.eks. Φίλων ἐν τῇ ἰδ' τῶν Περὶ Ἱεροσόλυμα fra F3. Cf. Jacoby (1958) 692; Walter (1983)

164; Lloyd-Jones & Parsons (1983) 362.

110. Her må underforstås et subjekt i femininum singularis, nok χώρα og ikke πόλις, da det tydeligvis er omgivelserne, der beskrives, cf. Walter (1983) 164 n f; Fallon (1985) 790; van der Horst (1987) 63; Holladay (1989) 107, 136 n 8.

111. En lidt udviklet sætning. πόνεω betyder at arbejde eller slide, og meningen må være, at de, der arbejdede i landet omkring byen, ikke behøvede at bekymre sig om tætbevoksede skove. Cf. Walter (1983) 164 "und nirgends macht dorniges Gestrüpp (dem Wanderer) Mühe;" Fallon (1985) 790 "nor even leafy woods for the weary;" van der Horst (1987) 63 "en nergens zorgde wollig struikgewas voor overlast;" Holladay (1989) 107 "Nor were there ever dense thickets for laborers." Howard Jacobson er kommet med nye tekstforslag, som jeg desværre ikke har nået at indarbejde, cf. Jacobson (2007) 302.

*Derfra,¹¹² men meget tæt på byen,¹¹³ kommer to stejle bjerge til syne,
fyldte med græs og træer, og i mellem dem skærer sig en smal sti.¹¹⁴
På den anden side¹¹⁵ viser sig det levende Sikem,¹¹⁶ en ærværdig by.*

*Den er bygget nedenfor bjergets fod,¹¹⁷ og omkring den er der
en glat mur, der løber ind under bjergets fundament som en fæstning højt oppefra.”¹¹⁸*

F2 (P. E. 9.22.2)¹¹⁹

*“Senere siger han,¹²⁰ at den¹²¹ blev taget i besiddelse af Hebræerne,
medens Hamor var konge. For Hamor avlede en søn Sikem. Og han siger:*

*‘Derfra, Fremmede, kom Jakob til hyrdernes by,¹²²
det vidstrakte Sikem. Hamor herskede over sine landsmænd
sammen med sin søn Sikem. De var to meget stædige mænd.”*

-
112. Gengiver ἐξ αὐτῆς og her må underforstås et substantiv i femininum, e.g. χώρα, cf. Holladay (1989) 139 n 17.
113. Det er svært at se, hvorvidt μάλ' ἄγχι lægger sig til δὴ οὐρεα eller til et underforstået πόλις. Cf. de forskellige fortolkninger i Walter (1983) 165; Fallon (1985) 790; van der Horst (1987) 63; Holladay (1989) 107, 139 n 18.
114. Det er blevet foreslået at slette ἀλλῶπις, eftersom heksameteret ikke passer. Ordet skulle således være en glosse, cf. Fallon (1985) 790 n f. Betydningen af ἀλλῶπις som en beskrivelse af en hjelm er upassende i denne sammenhæng, og jeg har således valgt at udelade ordet i min oversættelse. Cf. Jacoby (1958) 692; Lloyd-Jones & Parsons (1983) 360, 363; Walter (1983) 165 n l; Holladay (1989) 140-141 n 23.
115. ἐν δ' ἐτέρωθι. Eller som Fallon (1985) 790 samt n g “On one side.” Cf. Holladay (1989) 141-142 n 24.
116. διερός gengiver jeg med “levende” inspireret af Walter (1983) 165 n n og citatet fra Hesychius, der er gengivet i Holladay (1989) 142-143 n 25. Vedrørende formen Σικίμων cf. Holladay (1989) 129-130 n 3, 143 n 26.
117. Helt ordret: “Værende bygget nedefra nedenfor roden.” Cf. Walter (1983) 165; Fallon (1985) 790; van der Horst (1987) 63; Holladay (1989) 145 n 29.
118. En meget vanskelig sætning både syntaktisk og semantisk. Jeg følger Holladay (1989) 109, men cf. ibid. 145-157 n 30 for de mange tekstrettelser, og de ligeså mange skarpsindige bud på oversættelser og fortolkninger, der er foretaget i tidens løb. Dog nævner Holladay ikke van der Horst' fortolkning, van der Horst (1987) 63: “En een gladde muur loopt rondom de aan de bergvoet gelegen stad als een omheining uit den hoge.”
119. “ὑστερον δέ φησιν αὐτὴν ὑπὸ Ἑβραίων κατασχεθῆναι, δυναστεύοντος Ἐμμῶρ· τὸν γὰρ Ἐμμῶρ υἱὸν γεννηῆσαι Συκέμ. Φησὶ δέ·
”Ἐνθένδε, ξένε, ποιμενόφι πτόλιν ἦλυθ' Ἰακῶβ
εὐρείαν Σικίμων· ἐπὶ δ' ἀνδράσι τοῖσιν ἔτησιν
ἀρχὸς Ἐμμῶρ σὺν παιδί Συκέμ, μάλ' ἀτειρέε φῶτε.”
120. I.e. Theodotos.
121. Her må underforstås πόλις.
122. Her er den græske tekst svær at forstå, og jeg følger Holladay (1989) 158-159 n 37, der igen følger Mras, og læser ποιμενόφι imod håndskrifterne, der har ποιμενόθι. Jeg forstår φι-endelsen i dens sjældne genitive betydning, cf. Smyth §280, hvorved ordet forstås som lig med ποιμένων, cf. Holladay (1989) 108.

F3 (P. E. 9.22.3)¹²³

”Derefter vedrørende Jakob, hans ankomst til Mesopotamien og brylluppet med de to kvinder, fødslen af børnene og ankomsten fra Mesopotamien til Sikem. Han sagde:

*’Jakob kom til det kvægopfostrende Syrien og forlod
den larmende Eufrat-flods brede strøm.*

For han kom dertil, da han havde forladt sin broders skarpe trussel.

*Laban, der var hans fætter, men dengang ene mand herskede over Syrien,
modtog ham venligt i sit hus, efter at han havde opnået nyfødt slægtsblod.¹²⁴*

Laban gik med til og indvilligede i et bryllup for Jakob og hans yngste datter.

*Dog stræbte han overhovedet ikke efter at fuldbyrde det,
men han udtænkte en list og sendte Lea, der var hans førstefødte datter, til mandens seng.*

*Alligevel undgik det ikke Jakobs opmærksomhed. Han opdagede bedraget,
tog den anden pige, blev gift og var sammen med begge søskende.*

*Han fik elleve meget forstandige sønner og en datter, Dina,
der havde et meget smukt udseende, en dragende krop og et uskyldigt sind.”*

123. “εἶτα περὶ Ἰακώβ καὶ τὴν εἰς Μεσοποταμίαν αὐτοῦ παρουσίαν καὶ τὸν τῶν δύο γυναικῶν γάμον καὶ τὴν τέκνων γένεσιν καὶ τὴν παρουσίαν τὴν ἐκ Μεσοποταμίας ἐπὶ τὰ Σίκιμα. εἶπε δέ·

”Ἰακώβ Συρίην κτηνοτρόφον ἵκτο καὶ εὐρὸν
ῥεῖθρον Ἐϋφρήταιο λίπεν ποταμοῦ κελάδουτος.
ἤλυθε γὰρ κάκειθι λιπῶν δριμείαν ἐνιπὴν
αὐτοκασιγνήτοιο· πρόφρων ὑπέδεκτο δόμουδε
Λάβαν, ὃς οἱ ἔην μὲν ἀνεψιός, ἀλλὰ τότε οἶος
ἦνασεν Συρίης, νειηγενὲς αἶμα λελογχώς.
τῷ δὲ γάμον κούρης μὲν ὑπέσχετο καὶ κατένευσεν
ὄπλοτάτης· οὐ μὴν τελέθειν ἐπεμαίετο πάμπαν,
ἀλλὰ δόλον τολύπευσεν καὶ εἰς λέχος ἀνέρι πέμπε
Λείαν, ἣ οἱ ἔην προγενεστέρα. οὐδέ μιν ἔμπεης
ἔλλαθεν, ἀλλ’ ἐνόησε κακορραφίην καὶ ἔδεκτο
παῖδ’ ἐτέρην, ἀμφοῖν δ’ ἐμίγη σὺν ὀμαίμοσιν ᾗσι.
τῷ δ’ υἱεῖς ἐγένοντο νόω πεπνυμένοι αἰνῶς
ἔνδεκα καὶ κούρη Δείνα περικαλλὲς ἔχουσα
εἶδος, ἐπίστρεπτον δὲ δέμας καὶ ἀμύμονα θυμόν.”

124. Problemet er her den i håndskrifterne overleverede form *νειηγενὲς*, der ikke passer metrisk ind i verset. I stedet læses der i Holladays udgave *νειηγενὲς*, cf. Holladay (1989) 110. Andre forslag cf. Fallon (1985) 791 n c; Lloyd-Jones & Parsons (1983) 364. For Howard Jacobsons overvejelser cf. Jacobson (2007) 303, som jeg ikke har nået at indarbejde i denne artikel.

F4 (P. E. 9.22.4-6)¹²⁵

“Han¹²⁶ siger, at Jakob kom fra Eufrat til Sikem til Hamor.
Denne tog venligt imod ham og gav ham en del af landet.
Selv dyrkede Jakob jorden, hans sønner, elleve i antal, var hyrder,
og datteren Dina og hans hustruer forarbejdede uld.
Dina, der endnu var jomfru, kom til Sikem, da der var fest,
idet hun ønskede at betragte byen, men da Sikem, Hamors søn,
havde set hende, fik han lyst til hende. Han røvede hende og
tog hende med hjem til sig selv og voldtog hende.
Senere kom han sammen med sin far til Jakob og bad om hende i ægteskab,
men han sagde, at han ikke ville give hende, førend alle indbyggerne
i Sikem var omskårne og levede ligesom jøder. Hamor sagde, at han ville overtale dem.
Jakob siger om nødvendigheden af, at de lader sig omskære:

’For dette er netop ikke tilladt for Hebræerne:
at hjemføre svigersønner og svigerdøtre andetsteds fra,
men kun enhver, der praler af at være af den samme folkestamme.’”

125. “ἀπὸ δὲ τοῦ Εὐφράτου φησὶ τὸν Ἰακώβ ἐλθεῖν εἰς τὰ Σίκιμα πρὸς Ἐμμώρ· τὸν δὲ ὑποδέξασθαι αὐτὸν καὶ μέρος τι τῆς χώρας δοῦναι. καὶ αὐτὸν μὲν τὸν Ἰακώβ γεωμορεῖν, τοὺς δὲ υἱοὺς αὐτοῦ ἕνδεκα τὸν ἀριθμὸν ὄντας ποιμαίνειν, τὴν δὲ θυγατέρα Δείναν καὶ τὰς γυναῖκας ἐριουργεῖν. καὶ τὴν Δείναν παρθένον οὔσαν εἰς τὰ Σίκιμα ἐλθεῖν πανηγύρεως οὔσης βουλομένην θεάσασθαι τὴν πόλιν· Συχέμ δὲ τὸν τοῦ Ἐμμώρ υἱὸν ἰδόντα ἐρασθῆναι αὐτῆς καὶ ἀρπάσαντα ὡς ἑαυτὸν διακομίσει καὶ φθείρει αὐτήν. αὐθις δὲ σὺν τῷ πατρὶ ἐλθόντα πρὸς τὸν Ἰακώβ αἰτεῖν αὐτὴν πρὸς γάμου κοινωνίαν· τὸν δὲ οὐ φάναι δώσειν, πρὶν ἂν ἦ πάντας τοὺς οἰκούντας τὰ Σίκιμα περιτεμνομένους Ἰουδαῖσαι· τὸν δὲ Ἐμμώρ φάναι πείσειν αὐτούς. φησὶ δὲ περὶ τοῦ δεῖν περιτέμνεσθαι αὐτοὺς ὁ Ἰακώβ·

’Οὐ γὰρ δὴ θεμιτόν γε τόδ’ Ἑβραίοισι τέτυκται,
γαμβροὺς ἄλλοθεν εἰς γε νυοὺς τ’ ἀγέμεν ποτὶ δῶμα,
ἀλλ, ὅστις γενεῆς ἐξεύχεται εἶναι ὁμοίης.”

126. I. e. Theodotos.

F5 (P. E. 9.22.7)¹²⁷

” Senere vedrørende omskæringen:

‘Engang, da han¹²⁸ havde ført den herlige Abraham ud af hans fædreland,
kaldte han selv fra himlen manden sammen med hele hans hus
til at afskære kødet fra forhuden, og han fuldførte det.
Og det står fast, eftersom Gud selv har sagt det.’”

F6 (P. E. 9.22.8-9a)¹²⁹

“Da altså Hamor var gået ind i byen og var i færd med at overtale
sine undersætter til at lade sig omskære, besluttede en af Jakobs sønner
ved navn Simeon sig for at dræbe Hamor og Sikem,
da han ikke på en civiliseret måde ønskede at finde sig i sin søsters krænkelse.
Efter han havde besluttet sig for disse ting,
indvilligede han sin bror Levi i dem.¹³⁰ Da han havde fået ham til at sige ja,
tilskyndede han ham til gerningen og fremførte et orakel,
der sagde, at Gud havde besluttet sig for¹³¹ at give ti folkeslag til Abrahams efterkommere.
Således siger Simeon til Levi:

‘Sandelig har jeg hørt et ord fra Gud,
for han sagde engang, at han vil give ti folkeslag til Abrahams børn.’”

127. “εἶτα ὑποβάς περὶ τῆς περιτομῆς·

”Ὅς ποτ’, ἐπεὶ πάτρης ἐξήγαγε δίον Ἀβραάμ,
αὐτὸς ἀπ’ οὐρανόθεν κάλεσ’ ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
σάρκ’ ἀποσυλῆσαι πόσθης ἄπο, καὶ ῥ’ ἐτέλεσσαν·
ἀστεμφές δὲ τέτυκται, ἐπεὶ θεὸς αὐτὸς ἔειπε.”

128. I. e. Gud.

129. “πορευθέντος οὖν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἐμμῶρ καὶ τοὺς ὑποτασσομένους παρακαλοῦντος περιτέμνεσθαι, ἕνα τῶν Ἰακώβ υἱῶν τὸ ὄνομα Συμεῶνα διαγνῶναι τὸν τε Ἐμμῶρ καὶ τὸν Συχέμ ἀνελεῖν, τὴν ὕβριν τῆς ἀδελφῆς μὴ βουληθέντα πολιτικῶς ἐνεγκεῖν· ταῦτα δὲ διαγνόντα Λευὶν τῷ ἀδελφῷ κοινῶσασθαι· λαβόντα δ’ αὐτὸν συγκάταινον ἐπὶ τὴν πράξιν παρορμηῆσαι, λόγιον προφερόμενον τὸν θεὸν ἀνελεῖν φάμενον τοῖς Ἀβραάμ ἀπογόνοις δέκα ἔθνη δῶσειν. φησὶ δὲ οὕτως ὁ Συμεὼν πρὸς τὸν Λευὶν·
Ἐὺ γὰρ ἐγὼ μῦθόν <γε> πεπυσμένος εἰμὶ θεοῖο·
δῶσειν γὰρ ποτ’ ἔφησε δέκ’ ἔθνηα παισὶν Ἀβραάμ.”

130. Som det fremgår af min oversættelse, tager jeg Λευὶν som en dativ sammen med τῷ ἀδελφῷ, men eftersom navnet er indeklinabelt, kunne man også argumentere for at tage det som subjekt for διαγνόντα, som Walter gør (1983) 169 n c. Cf. Holladay (1989) 185 n 109 og læsemåden af dette vers i B.

131. For denne særbetydning af ἀναιρέω cf. LJS s.v. III. Problemet er, som Walter (1983) 169 n f, har gjort opmærksom på, at ἀναιρέω nogle linjer ovenover blev benyttet af Polyhistor i betydningen at slå ihjel og her således i en anden betydning. Kan forståelsen af denne betydningsforskel umiddelbart kræves af læseren? Eller skal ἀναιρέω også her benyttes i betydningen at dræbe? Cf. Holladay (1989) 187n 114, hvis fortolkning jeg følger.

F7 (P. E. 9.22.9b)¹³²

*“Gud satte dem denne beslutning i tankerne,
fordi beboerne i Sikem var ugudelige. Han¹³³ siger:*

*‘Gud skadede Sikems beboere, for de ærede ikke dem, der kom til dem,
hverken den ringe eller den fornemme.
De dømte hverken i retssager, ej heller opretholdt de lov og orden i byen.
De interesserede sig kun for skæbnesvangre sager.’¹³⁴*

F8 (P. E. 9.22.10-11)¹³⁵

*“Levi og Simeon gik altså bevæbnede ind i byen,
og først dræbte de dem, de mødte, men dernæst
myrdede de også Hamor og Sikem.
Om mordet på dem siger han¹³⁶ således:*

*‘Således for Simeon da løs på Hamor selv,
slog ham i hovedet, greb hans hals med sin venstre hånd,
men gav slip, medens han¹³⁷ endnu gispede efter vejret,
eftersom en anden opgave kaldte.
Imidlertid greb Levi, der var ustandselig i kraft, Sikem i håret,*

132. “τὸν δὲ θεὸν αὐτοῖς τοῦτον τὸν νοῦν ἐμβαλεῖν διὰ τὸ τοὺς ἐν Σικίμοις ἀσεβεῖς εἶναι. φησὶ δέ·
Ἐλάπτε θεὸς Σικίμων οἰκήτορας, οὐ γὰρ ἔτιον
εἰς αὐτοὺς ὅστις κε μόλη κακὸς οὐδὲ μὲν ἐσθλός·
οὐδὲ δίκας ἐδίκαζον ἀνὰ πτόλιν οὐδὲ θέμιστας·
λοῖγια δ’ ὠρώρει τοῖσιν μεμελημένα ἔργα.”

133. I. e. Theodotos.

134. ὠρώρει af ὄρνωμι kan i perfektiv have betydningen ἐστίν/ἦν cf. LSJ s.v. 4.

135. “τὸν οὖν Λευὶν καὶ τὸν Συμεῶνα εἰς τὴν πόλιν καθωπλισμένους ἐλθεῖν καὶ πρῶτα μὲν τοὺς ἐντυγχάνοντας
ἀναιρεῖν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἐμμῶρ καὶ τὸν Συχέμ φονεῦσαι. λέγει δὲ περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν οὕτως·
“Ὡς τότε δὴ Συμεῶν μὲν Ἐμῶρ ὠρουσεν ἐπ’ αὐτὸν
πληξέ τέ οἱ κεφαλὴν, δειρὴν δ’ ἔλεν ἐν χειρὶ λαιῆ,
λείψε δ’ ἔτι σπαίρουσαν, ἐπεὶ πόνος ἄλλος ὠρώρει.
τόφρα δὲ καὶ Λευὶν μένος ἄσχετος ἔλλαβε χαίτης
γούνων ἀπτόμενον Συχέμ ἄσπετα μαργήναυτα.
ἦλασε δὲ κληῖδα μέσην, δὴ δὲ ξίφος ὀξὺ
σπλάγχνα διὰ στέρνων, λίπε δὲ ψυχὴ δέμας εὐθύς·
πυθομένους δὲ καὶ τοὺς ἑτέρους ἀδελφοὺς τὴν πράξι αὐτῶν ἐπιβοηθῆσαι καὶ τὴν πόλιν ἐκπορθῆσαι καὶ τὴν
ἀδελφὴν ἀναρρυσάμενους μετὰ τῶν αἰχμαλώτων εἰς τὴν πατρίαν ἔπαυλιν διακομίσει.”

136. I. e. Theodotos.

137. Egtl. er det halsen, der gisper efter vejret.

*medens denne holdt fast ved hans knæ og rasede umådeligt.¹³⁸
Han huggede ham i midten af kravebenet,
det skarpe sværd borede sig gennem brystet ind i hans indvolde,
og hans liv forlod straks hans krop.*

*Da de andre brødre erfarede deres gerning, kom de dem til hjælp
og ødelagde byen. Da de havde reddet deres søster sammen med krigsfangerne
bragte de dem til deres fars bolig.”*

Indhold

Temaet for de vers af Theodotos' digt, vi er i besiddelse af, er byen Sikem i Palæstina, voldtægten af patriarken Jakobs datter Dina, og hævnens derfor.

Polyhistor angiver digtets titel som Om Jøderne (*περὶ Ἰουδαίων*),¹³⁹ men dette har mange haft svært ved at acceptere. For det første lader det til, at Theodotos' digt beskæftigede sig med byen Sikem, snarere end det jødiske folk.¹⁴⁰ Den store interesse for denne by, der i senere tid hørte til det samaritanske kerneområde, har fået kommentatorer til at antage, at Theodotos var samaritaner.¹⁴¹ Eftersom der især i hasmonæisk og senere tid var fjendskab mellem de “traditionelle” jøder og samaritanere, virker det umiddelbart påfaldende, at en samaritaner ville skrive et værk om Sikem og kalde det Om Jøderne.¹⁴² Således skulle titlen Om Jøderne slet ikke være en titel, men snarere en tematisk overskrift fra Polyhistor's hånd. Denne betegnelse bruger Polyhistor da også flere gange i forbindelse med andre jødiske forfattere, som han citerer i sit værk.¹⁴³

138. Muligvis bør *μαργήναντα* snarere oversættes med “at være ude af sig selv af fortvivlelse”, cf. Walter (1983) 170 n f.

139. F1.

140. Cf. den hypotetiske titel ΣΙΚΙΜΩΝ ΚΤΙΣΙΣ foreslået af Jacoby (1958) 692.

141. Et eksempel er Mendels (1992) 86: “the Samaritan Hellenist Theodotus.” Bickermann (1937) 125 anså også Theodotos for at være samaritaner.

142. Cf. Walter (1983) 155; Fallon (1985) 786; van der Horst (1985) 58-61; Holladay (1989) 53-58, 128-129 n 2, der kommer med hver deres bud og (især Holladay) opsummerer den tidligere forskning inden for dette felt.

143. Holladay (1989) 128-129 n 2 opsummerer de øvrige forfattere, som Polyhistor henfører titlen Om Jøderne til. Deriblandt er også Artapanus Judaeus. Denne forfatter bør man dog være yderst forsigtig med at bringe ind i denne diskussion. Howard Jacobson har i en artikel fra 2006 overbevisende argumenteret for, at Artapanus slet ikke er jøde, som det også er blevet gjort tidligere. Cf. Jacobson (2006). For en dansk behandling af Artapanus cf. Christiansen (2007), der åbenbart ikke har læst Jacobsons artikel.

Jeg mener, at der kan rettes væsentlig kritik imod disse teorier. Det første og mest grundlæggende kritikpunkt er, at der i ældre forskning har været en tendens til at finde vidnesbyrd om samaritanere overalt. Lige så snart der foreligger en omtale af samaritanerne, der ikke er direkte fjendtlig, er det ofte blevet tolket, som om der er tale om en samaritansk forfatter eller i hvert fald et samaritansk lag i vores kilde.¹⁴⁴ Dette er uhensigtsmæssigt. Det er vigtigt at holde sig for øje, hvor lidt vi ved om samaritanerne, og hvor stort fjendskabet mellem dem og jøderne egentlig var.¹⁴⁵ Det er i virkeligheden ikke utænkeligt, at en jøde kunne have skrevet neutralt, måske endda positivt, om samaritanerne. Tilmed er det også usikkert, hvor "pro-samaritansk" Theodotos i virkeligheden er. Billedet af indbyggerne i Sikem er ikke specielt rosende, tværtimod. Det siges om dem i F7, at:

*' Gud skadede Sikems beboere, for de ærede ikke dem, der kom til dem,
hverken den ringe eller den fornemme.
De dømte hverken i retssager, ej heller opretholdt de lov og orden i byen.
De interesserede sig kun for skæbnesvangre sager.'*

Dertil betegnes Simeons og Levis hævnaktion som retfærdig og sanktioneret af Gud selv.¹⁴⁶

Det er byen Sikem, der prises til skyerne, ikke dens indbyggere. Dette er snarere et tegn på en negativ holdning til samaritanerne end et bevis for, at Theodotos var samaritaner. Vi må derfor formode, at Theodotos er en jødisk forfatter, og titlen Om Jøderne kan derfor godt være autentisk, uden at det har nogen egentlig betydning for indholdet af digtet.¹⁴⁷

Polyhistor giver ingen oplysninger om digtets længde, ligesom han heller ikke bringer angivelser af, hvorfra i digtet han har hentet de pågældende uddrag.¹⁴⁸ De vers, vi har bevaret, hænger også sammen rent indholdsmæssigt, og dette kunne tyde på, at digtet kun var i én bog, og at det udelukkende omhandlede Sikem. Ligesom i forbindelse med Philon bør vi være forsigtige med at drage alt for vidtrækkende konklusioner om digtet og dets indhold ud fra det lille antal vers, vi har bevaret, her 47 vers. Theodotos' digt kan udmærket

144. Et godt eksempel på dette er Josefus Ant. Jud. 11.304-305, hvor Aleksander den Store forholder sig neutralt, til tider positivt, overfor samaritanerne og bl.a. tillader dem at opføre deres tempel.

145. Pummer (1982b) 187-188.

146. F6. Collins (1980) 94-95 gør opmærksom på, at samaritanerne ikke normalt gjorde krav på slægtskab med Hamor og Sikem, men snarere med Jakob. Dette mener han er uvedkommende for sagen, da Theodotos sagtens har kunnet identificere samaritanerne med Hamor, Sikem og de øvrige indbyggere.

147. Collins (1980) 94. Bar-Kochva (1996) 189-190 forsvarer titlens autenticitet og argumenterer for, at denne titel indebar etnografiske interesser fra forfatterens side.

148. I modsætning til Polyhistor brug af Philons digt.

have beskrevet Sikem, men samtidig have beskæftiget sig yderligere med det jødiske folks historie, som Philons digt til dels gør.¹⁴⁹ Vi ved intet om Theodotos, ligesom vi heller intet ved om Philon, andet end at de begge var jøder.

F1

F1 er en beskrivelse og lovprisning af byen Sikem og dens omkringliggende territorium.¹⁵⁰

Polyhistor indleder det således:

“Theodotos siger i Om Jøderne, at Sikem fik sit navn fra Sikimios, Hermes’ søn, for denne grundlagde også byen.”

Det, der springer læseren i øjnene er, at byens navnefader Sikimios betegnes som søn af Hermes, det vil sige den græske gud. Man kunne forstå dette, som om Theodotos anerkender andre guder end jødernes, og at han bruger denne oprindelsesmyte til at beskrive samaritaternes hedenske islæt. For det første, bør det bemærkes, at hverken Sikimios eller Hermes nævnes i Theodotos’ egen tekst, men kun denne ene gang i Polyhistor’s indledning.

Man har villet rette den græske tekst fra håndskrifterne og foreslå at rette *Σικιμίου τοῦ Ἑρμοῦ* (Sikimios søn af Hermes)¹⁵¹ til *Συχέμ υἱοῦ τοῦ Ἑμμῶρ* (Sikem søn af Hamor), således at navnet Sikimios, som vi kun kender herfra, simpelthen er en fejl.¹⁵² Problemet er bare, at det i Theodotos’ digt er Hamor, der hersker over byen Sikem, og at det således ville virke besynderligt, at Sikem, og ikke dennes far, skulle lægge navn til byen.¹⁵³ Hvis man derimod bevarer håndskrifternes læsemåde, så kunne man forestille sig, at Theodotos har ønsket at lægge afstand til de to nuværende personer, Hamor og Sikem, ved at “opfinde” en eponym forgænger, Sikimios.¹⁵⁴ Hvis man lader teksten med Sikimios forblive uændret, hvad skal man derefter stille op med Hermes, dennes far? Der var en tendens til at forbinde byers mytologiske grundlæggelser med de græske guder og helte, således som Karl Ziegler har

149. Cf. Collins (1980) 94.

150. I modsætning til Philons digt bringer Polyhistor for Theodotos’ vedkommende mere informationsrige indledende afsnit. Disse vil blive taget med i betragtning her.

151. F1.

152. Walter (1983) 164 n c, n d; Holladay (1989) 130-135 n 4, n 5.

153. Fallon (1985) 790 n c.

154. Det har været hævdet, at navnet Sikimios ikke ville kunne bruges i et heksameter, men Fallon (1985) 790 n c gør opmærksom på, at det første iota i *Σικίμιος* sagtens kunne være langt.

gjort opmærksom på.¹⁵⁵ Ligeledes kunne man også formode, at Theodotos, i stedet for at have været synkretistisk, var tilhænger af den euhemeristiske teori, nemlig at guderne blot var mennesker, der levede for mange år siden.¹⁵⁶ At identificere en by med en af fortidens helte kunne give byen et renomme på internationalt plan.¹⁵⁷ Således er der ikke nogen egentlig grund til at forkaste håndskrifternes læsemåde, men man vil altid kunne indvende, at omtalen af Sikimios søn af Hermes ikke optræder i Theodotos' eget digt, men kun i Polyhistor's omtale deraf. Af denne årsag kan vi ikke kontrollere den oprindelige tekst, dels fordi vi ikke har Theodotos' digt andetsteds fra, og dels fordi Polyhistor parafraserer indholdet på prosa og ikke på vers.

Selve Theodotos' digt begynder således:

*“Landskabet var godt, forsynede geder med foder og var rigt på vand.
Det var hverken en lang vej at komme ind til byen fra landet,
ej heller var der nogensinde løvrige skove i vejen for arbejderne.
Derfra, men meget tæt på byen, kommer to stejle bjerge til syne,
fyldte med græs og træer, og i mellem dem skærer sig en smal sti.
På den anden side viser sig det levende Sikem, en ærværdig by.
Den er bygget nedenfor bjergets fod, og omkring den er der
en glat mur, der løber ind under bjergets fundament som en fæstning højt oppefra”*

Beskrivelsen af Sikem starter med en beskrivelse af naturen omkring byen. Der skabes en vis følelse af at være på vej mod byen gennem et pas; adgangen er let, ingen tætte skove, der blokerer for passagen. To bjerge kommer til syne. Disse er Ebal og Garizim, der ligger henholdsvis nord og syd for Sikem. På Garizim lå i hellenistisk tid samaritanernes helligdom, men denne nævnes slet ikke, og dette er muligvis endnu et bevis på, at forfatteren var en jøde og ikke en samaritaner.¹⁵⁸ Derefter introduceres læseren for selve byen Sikem, der kaldes en

155. Ziegler (1934) 16-21, hvor Rhianos fra Kreta og Apollonios fra Rhodos samt andre, heriblandt Theodotos, opremses. Cf. Fallon (1985) 790 n c.

156. Hengel (2001) 15 samt n 31 hælder til den euhemeristiske teori, men opretholder Theodotos' samaritanske nationalitet.

157. Walter (1983) 164 n d; Fallon (1985) 790 n c; Holladay (1989) 135. En lignende parallel er den hos Josefus Ant. Jud. 11.304-345 overleverede beretning om Aleksander den Stores besøg i Jerusalem og dennes begunstiggelse af det jødiske folk, Tcherikover (1959) 44 n 13, 50.

158. Herimod kunne man indvende, at Theodotos bevidst ville have udeladt helligdommen, da den naturligvis endnu ikke var opført på patriarken Jakobs tid, men Collins (1980) 95 gør opmærksom på, at en anden hellenistisk jødisk/samaritansk forfatter, Pseudo-Eupolemos, nævner, at Abraham besøgte Melkisedek netop på Garizim, hvorfor en anakronisme af denne art ikke ville have været et problem.

ærværdig by, *ἱερὸν ἄστυ*. Dette har mange kommentatorer ment måtte være et bevis for, at digtet er skrevet af en samaritaner, eftersom en jøde aldrig ville rose samaritanernes by. Dette er imidlertid en urimelig konklusion. Vigtigheden af byen Sikem for det jødiske folk og det faktum, at Sikem var et helligsted før Jerusalem, ignoreres. Desuden blev Josef også begravet her.¹⁵⁹ Igen bør vi erindre, at vi har med et episk digt at gøre, og det betjener sig af et versemål samt et traditionelt vokabular, der går tilbage til Homer og igennem store digtere som Kallimachos og Apollonios fra Rhodos. Derfor er en betegnelse som *ἱερὸν ἄστυ* ikke så chokerende, som ved første øjekast. Homer kan ligeledes kalde Troja for en ærværdig by *ἱερὸν πτολίεθρον*.¹⁶⁰

Derefter beskrives en mur, men den græske tekst er her meget svær at forstå, og muren bliver placeret alt efter, hvorledes man oversætter det græske.¹⁶¹ Hvordan Theodotos' beskrivelser af Sikem forholder sig til de arkæologiske vidnesbyrd er beskrevet i Bull,¹⁶² der mener, at især beskrivelsen af muren tyder på, at forfatteren må have set byen og det på et bestemt tidspunkt. De arkæologiske udgravninger viser, at der var en stor, nærmest "kyklopisk,"¹⁶³ mur, men at den blev forladt og negligeret efter 150 f.Kr. Således kunne det se ud til, at vi har rykket vor *terminus ante quem* fra Polyhistor helt tilbage til første halvdel af det andet århundrede f.Kr.¹⁶⁴ Dog bør vi igen være forsigtige. Det er farligt at overføre arkæologiske vidnesbyrd på et episk værk, og i princippet kan Theodotos godt have skrevet digtet udelukkende på baggrund af oplysninger fra anden hånd og tilmed efter, at en eventuel forsvarsmur er blevet nedlagt.¹⁶⁵ Beskrivelsen af Sikem er dog iøjnefaldende, og jeg accepterer en foreløbig datering af Theodotos til 2. årh. f.Kr. Afslutningsvis skal opmærksomheden naturligvis henledes på Philons beskrivelser af Jerusalem i F4-6, hvis formål er at vække fascination for byen hos læseren.

F2

Her introduceres læseren for Jakob og herskerne i Sikem, Hamor og dennes søn Sikem.

159. Gen. 12,6ff, Jos. 24,32.

160. Od. 1,2. Flere homeriske eksempler opregnes i Walter (1983) 165 n p og Holladay (1989) 144 n 28.

161. Cf. mine noter i forbindelse med oversættelsen af F1.

162. Bull (1967).

163. Ibid. 225.

164. Ibid. 227.

165. Collins (1980) 101: "The correlation of epic poetry with physical reality is a hazardous business."

F2 indledes med tiltale af en tilsyneladende ukendt person $\xi\acute{\epsilon}\nu\epsilon$,¹⁶⁶ og fortsætter derefter med en genfortælling af *Gen.* 33,18-20, hvorledes Jakob kommer til Sikem, der kaldes *hyrdernes by*.¹⁶⁷ Man bør bemærke, at Sikem og Hamor introduceres som to *stædige mænd*, med en dualis, og den negative indstilling overfor Sikems beboere bliver antydnet.

F3

Med F3 tager Theodotos et såkaldt spring i forhold til handlingen i *Gen.* I stedet for straks at tage hul på handlingen i *Gen.* 34 efter Jakobs ankomst, beretter han derimod om dennes flugt fra sin bror Esau og hans ankomst til Laban i Karan, således som det er berettet i *Gen.* 29.

Theodotos følger *Gen.* og nævner Labans list i forbindelse med Jakobs bryllup med Rakel, hvorved han får dennes søster Lea med i købet. Jakob får sine sønner samt datteren Dina, der her fremhæves for sin ynde. Ved at nævne Dina er vi nu parate til at skride frem til beretningen om Jakob i Sikem.

F4

Dette fragment indledes med en lang parafrase af Polyhistor.¹⁶⁸ Han fortæller igen, at Jakob kom til byen Sikem og fik land af Hamor, dennes hersker.¹⁶⁹ Herefter følger handlingen beretningen i *Gen.* 34: Dina bliver voldtaget af Sikem, Hamors søn, og denne kommer til Jakob og beder om hende i ægteskab. I Polyhistor's parafrase fortælles det, at Dina tog til byen Sikem i forbindelse med en fest (*πανήγυρις*). Dette nævnes ikke i *Gen.*, men Josefus nævner i sin beretning om Dinas voldtægt i *Ant. Jud.* 1.337, at Dina tog til fest (*ἑορτή*) i Sikem. Enten har disse to forfattere haft samme forlæg, eller også er Josefus, som det er blevet foreslået, afhængig af Theodotos.¹⁷⁰

166. Fallon (1985) 791 n a; Holladay (1989) 158.

167. Den græske tekst er vanskelig. Cf. mine noter i forbindelse med oversættelsen og ligeledes Walter (1983) 166 n c; Fallon (1985) 791 n a; Holladay (1989) 158-159 n 37.

168. Det er naturligvis umuligt at se, hvor trofast Polyhistor er i sine parafrafer, da vi ikke her har et versemål til at hjælpe os. Cf. Cohen (1999) 189 n 58, der foreslår, at Euseb kan have rettet i Polyhistor's parafrafer. Dette er dog meget svært at påvise.

169. I *Gen.* 33,19 køber, ikke får, Jakob land. Bemærk at det alter, Jakob i *Gen.* 33,20 bygger, ikke nævnes her. Enten har Theodotos ikke haft det med, eller Polyhistor har valgt at udelade det.

170. Walter (1983) 167 n c; Fallon (1985) 792 n c; Holladay (1989) 174 n 79; Feldman (2004) 122-123 n 954.

Under festen får Sikem øje på Dina, bliver optændt af begær, stjæler hende bort og voldtager hende.¹⁷¹

Herefter kommer Sikem og Hamor til Jakob for at bede om Dina i ægteskab,¹⁷² men Jakob forklarer dem, at jøderne ikke må gifte sig med fremmede, hvis de ikke er omskårne og lever som jøder.¹⁷³ Hamor indvilliger i at overtale de mandlige indbyggere i Sikem. Herefter følger de tre egentlige vers, der udgør F4, hvor forbudet mod ægteskab med fremmede gentages.

F5

Dette fragment følger umiddelbart efter F4¹⁷⁴ og er den forklaring, som Jakob giver Hamor for behovet for omskæring. Muligvis har Theodotos medbragt dette i stil med den hellenistiske tradition for at berette om årsager til særlige skikke, såkaldte *aitia*. Her er årsagen til omskæring, at Gud selv har befalet det.¹⁷⁵

F6

Ligesom i *Gen.* går Hamor ind i byen og begynder at overtale indbyggerne til at lade sig omskære. Dog skal det understreges, at i sætningen *τοὺς ὑποτασσομένους παρακαλοῦντος περιτέμνεσθαι*, står *παρακαλοῦντος* i imperfektiv, og derfor ses handlingen ikke som gennemført og afsluttet.¹⁷⁶ Vi kan altså ikke gå ud fra, at indbyggerne i byen rent faktisk lader sig omskære, sådan som det er tilfældet i *Gen.*¹⁷⁷ I medens dette står på, beslutter Simeon, Jakobs søn, sig for at slå Hamor og Sikem ihjel. Han overtaler sin bror Levi til at være med til gerningen ved at citere et orakelsvar fra Gud, der skal sanktionere deres forestående handling.

171. I den græske tekst står der Ἐμμῶρ υἷὸν ἰδόντα ἐρασθῆναι αὐτῆς. Normalt betyder ἐράω "at være forelsket i," og det er da også det, der hentydes til i parallelberetningen i *Gen.* 34,3 (Sept.), hvor der står: καὶ προσέσχεν τῇ ψυχῇ Δυνας τῆς θυγατρὸς Ἰακωβ καὶ ἠγάπησεν τὴν παρθένον: Eftersom verbet også kan have betydningen "at have lyst til," "at begære," og eftersom Theodotos er meget negativt indstillet over for beboerne i Sikem, har jeg valgt at benytte mig af den sidste variant af ἐράω for på denne måde at få Theodotos' holdning med. Således vælger jeg at tro, at Polyhistor trofast viderebringer Theodotos' holdning i de prosaiske afsnit.

172. I *Gen.* 34,6 er det kun Hamor, der kommer til Jakob. Ligeledes Josefus *Ant. Jud.* 1.338.

173. Polyhistor bruger her verbet ἰουδαῖζω, "at leve på jødisk vis." Cf. Walter (1983) 168 n g; Fallon (1985) 792 n d; Holladay (1989) 176-177 n 82. I *Gen.* 34 er det Jakobs sønner og ikke Jakob, der stiller krav.

174. F5: ὑποβὰς.

175. Sådanne *aitia* kender vi til fra Kallimachos' side. Cf. Walter (1983) 168 n m.

176. Dette mener jeg ikke, at Pummer (1982b) 182 n 15 får tydeligt nok frem.

177. *Gen.* 34,20-24. Her er det dog både Hamor og Sikem, der holder tale for borgerne.

*'Sandelig har jeg hørt et ord fra Gud,
for han sagde engang, at han vil give ti folkeslag til Abrahams børn.'*

Hvem disse ti folkeslag er, er en smule tvivlsomt.¹⁷⁸ Et faktum er det derimod, at Theodotos her bryder fuldstændig med beretningen fra *Gen. 34* ved at retfærdiggøre mordet på Sikems indbyggere.

En lignende retfærdiggørelse af de to brødres handling findes andre steder i den samtidige jødiske litteratur. I *Jubilæerbogen*¹⁷⁹ omtales ingen omskæring, men blot massakren og Guds accept deraf. I *De Tolv Patriarkers Testamente* befaler en engel Levi at tage hævn,¹⁸⁰ og i *Judits Bog* retfærdiggøres mordet på Sikems indbyggere også ovenfra, men uden omtale af en forudgående omskærelse.¹⁸¹ På samme måde omtaler Josefus heller ikke omskærelsen af Sikems indbyggere, men udelukkende mordet på dem.¹⁸² Det lader til, at der har været et vist ubehag blandt jøderne over historien fra *Gen. 34*, om hvorledes Jakobs sønner narrede Sikems indbyggere til at lade sig omskære og efterfølgende dræbte dem, da de lå med sårfeber. Denne detalje, om man vil, er på fordelagtig vis forsvundet. Fokus for hvem, der begår uret, er flyttet fra Jakobs hus til Sikems indbyggere, der hos Theodotos er lig med samaritanerne.¹⁸³ Det skal dog siges, at Theodotos er den eneste, der rent faktisk citerer et orakel fra Gud.

F7

Her fremhæves endnu engang Guds deltagelse i massakren. Desuden beskrives Sikems indbyggere som ugudelige og som levende i mere eller mindre lovløshed. Dette er der ikke belæg for i *Gen. 34*, hvor det er tydeligt, at Sikem og Hamor er oprigtigt bedrøvede ved situationen og tilmed forsøger at forsone sig med Jakobs hus.¹⁸⁴ Byens indbyggere betegnes her i F7 lige-

178. Walter (1983) 169 n i; Fallon (1985) 793 n e; Holladay (1989) 187-188 n 115.

179. Jub. 30,5.

180. TestLevi. 5,3-4 og 6,8.11.

181. Jud. 9,2-4.

182. Ant. Jud. 1.339-341.

183. For yderligere bearbejdelser af *Gen. 34* i hellenistisk-romersk tid cf. Pummer (1982b), hvor Pseudo-Philon og Philon fra Aleksandria ligeledes tages med ind i diskussionen. Cf. Holladay (1989) 189-191 n 120. For eksempler på hvorledes Philon fra Aleksandria undgik visse pinligheder i de bibelske fortællinger i sine behandlinger af disse cf. Feldman (2005); Feldman (2007), især 3-4, 13.

184. Cf. Holladay (1989) 191-193 n 121 med henvisninger til paralleller i andre samtidige tekster.

ledes som xenofobiske,¹⁸⁵ og her er der muligvis allusioner til samaritanernes opførsel under Antiochos IV Epiphanes' indgreb umiddelbart før Makkabæeropstanden.¹⁸⁶

F8

Det sidste fragment beretter om de to brødres nedslagtning af indbyggerne i byen. Af alle de genfortællinger af *Gen. 34*, man finder i hellenistisk-romersk tid, må Theodotos' være den mest udpenslede og makabre. Det er tydeligt at se, at digteren her har ladet sig inspirere af Homers detaljerede kampscener, og det er da også det, der straks fanger læserens opmærksomhed.¹⁸⁷ Det bør igen bemærkes, at her ingen omskærelse nævnes, og det er interessant, at Theodotos og *TestLevi* begge hævder, at Levi dræbte Sikem og Simeon Hamor.¹⁸⁸ Efter massakren redder brødrene deres søster og tager de øvrige indbyggere med som fanger. Herefter citeres ikke yderligere fra Theodotos.

Betragtninger over Theodotos' sprogbrug¹⁸⁹

Læseren af Philons og Theodotos' vers vil straks bemærke, hvor meget lettere den sidstnævntes digt er at gå til. Der er ikke de samme syntaktiske og tekstkritiske problemer, og hvor det var tydeligt, at Philon lænede sig op af en aleksandrinsk digtertradition i stil med Kallimachos, Apollonios fra Rhodos, Rhianos fra Kreta og Lykophron, så er Theodotos klart mere inspireret af Homer, uden dog at give afkald på de førnævnte digtere. Det er da også Homers digte, han søger at efterligne, mere end det er den til tider esoteriske stil, vi finder hos de førnævnte digtere fra ptolemæerrigets hovedstad. Hvor Philons digt var spækket med *hapax legomena*, så er der kun et ord hos Theodotos, vi ikke kender andre steder fra, nemlig *αἰπύθην*.¹⁹⁰ Ved egen optælling er der ca. 225 forskellige ord i de 47 linjer poesi, Polyhistor har

185. Cf. Od. 9.478-479.

186. Det skulle således dreje sig om samaritanernes ønske om at lade deres kult omdanne til en kult for Zeus Xenios, sådan som det er beskrevet i 2. Makk. 6,2. Tilmed skulle det indeholde en vis snert af humor, som jeg dog ikke har opfanget. Cf. Walter (1983) 169-170 n l; Collins (1980) 99; Pummer (1982b) 183-186; Holaday (1989) 195-197 n 127; Goldstein (1984) 272-274.

187. Theodotos' sprog vil blive beskrevet i det følgende.

188. *TestLevi* 6,4.

189. Jeg har desværre ikke været i stand til at benytte mig af F. Fallons og A. Yarbros artikel om Theodotos' sprog.

190. F1. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 363 foreslår *αἰπιοθεν* (cf. LSJ s.v.) og skriver: quod excogitasse poetam, ad exemplum *αἰνύθεν, οἰόθεν*, credere nolumus.

overleveret os af Theodotos.¹⁹¹ Ud af de 225 ord er der kun 27, der ikke optræder i en eller anden form hos Homer. Disse kan forklares således: af de 27 ord er de 13 navne på personer og geografiske steder, der ikke ville have fundet vej til *Iliaden* og *Odysseen*: Abraham, Dina, Eufrat, Hamor, Hebræer, Jakob, Laban, Lea, Levi, Sikem (byen), Sikem (personen), Simeon og Syrien. Af de resterende 14 ord er et af dem det førnævnte *hapax legomenon*, to af dem optræder i de homeriske hymner,¹⁹² tre hos Apollonios fra Rhodos,¹⁹³ fire kun hos tragikerne, men deriblandt hos Lykophron,¹⁹⁴ tre ikke i forbindelse med episk eller tragisk digtning,¹⁹⁵ og det sidste ord *αἰγινόμος*, der ellers kun optræder i epigrammer, kan anses for at være en variant til *αἰγίβωτος* i *Od.* 13.246:¹⁹⁶

Αἰγίβωτος δ' ἀγαθὴ καὶ βούβωτος· ἔστι μὲν ὕλη

Theodotos F1

Ἦ δ' ἄρ' ἔην ἀγαθὴ τε καὶ αἰγινόμος καὶ ὕδρηλή

Der er flere ting, der tyder på, at Theodotos har modelleret sit vers over denne sætning hos Homer.

For det første kan vi se, at *ἀγαθὴ* i begge vers står i samme metriske position, mellem anden og tredje fod. For det andet har det sjældne ord hos Theodotos *αἰγινόμος* tilsyneladende samme betydning som *αἰγίβωτος* hos Homer. De to ord står dog ikke i samme metriske position, men i umiddelbart samme position som *αἰγινόμος*, finder vi hos Homer *βούβωτος*, og disse to ords semantiske betydning læner sig ligeledes op af hinanden. Til sidst kan nævnes det faktum, at Theodotos har tilstræbt homoioteleuti i *ὕδρηλή* og i *ὕλη*.¹⁹⁷

191. Jeg vælger ikke at tælle Polyhistor's parafraaser af Theodotos' digt med i min opregning. Vi har få mulighed for at kontrollere Polyhistor, da han naturligvis vælger prosaiske ord til sine parafraaser, e.g. *πολιτικῶς* og *λόγιον* fra F6. Flere eksempler kunne nævnes.

192. *θεμιτός* (F4) og *καταφαίνω* (F1). Disse to ord optræder ligeledes henholdsvis hos Kallimachos og Theokrit og hos Apollonios fra Rhodos.

193. *ἐρμυμός* (F1). Dette ord står i samme metriske position her og i Argon. 2.514. *λαιός* (F8), *σπαίρω* (F8). Fallon (1985) 793 n a foreslår at rette i den græske tekst i forbindelse med *σπαίρω* for derved at opnå *ἀσπαίρω*, der optræder hos Homer.

194. *ἀποσυλάω* (F5), *ἐξέυχομαι* (F4), *ἐπίστρεπτος* (F3) og *ὀμαίμος* (F3).

195. *κτηνοτρόφος* (F3), *οἰκητήρ* (F7) og *πόσθη* (F5). Sidstnævnte ord optræder i en anden betydning hos Aristofanes i *Skyerne* 1014: "*πυγὴν μεγάλην, πόσθην μικράν.*"

196. Lloyd-Jones (1983) 363.

197. Tilmed optræder *ὕλη* et par linjer længere ned i F1.

Med undtagelse af disse 27 ord, eller måske netop på grund af disse, kan vi konkludere, at Theodotos har kendt sin Homer, ligesom Philon gjorde det. Ikke nok med at vokabularet i det store og hele er identisk med Homer, men Theodotos lader sig inspirere af Homers brug af ordene og kan genbruge dem i sit eget digt. Dog kan det ikke nægtes, at Theodotos har kendt sit homeriske vokabular via de aleksandrinske digtere. Tilfælles med disse har Theodotos som før nævnt ord, der ikke optræder hos Homer.

Lad os gøre F8 med dets dramatiske massakre på de mandlige indbyggere i Sikem til genstand for en mindre undersøgelse.

Beretningen virker som taget ud af en kampscene fra *Il.*, og dette har ledt Hugh Lloyd-Jones til at beskrive F8 som “LXX Gen. 34.26 cum flosculis Homericis.”¹⁹⁸ Der er kun tre ord i disse linjer, der ikke forekommer hos Homer: *Συμεών*, *Ἐμῶρ* og *σπαίρουσαν*,¹⁹⁹

‘Ὡς τότε δὴ Συμεὼν μὲν Ἐμῶρ ὤρουσεν ἐπ’ αὐτὸν
 πληξέ τέ οἱ κεφαλὴν, δειρὴν δ’ ἔλεν ἐν χερὶ λαιῆ,
 λείψε δ’ ἔτι σπαίρουσαν, ἐπεὶ πόνος ἄλλος ὀρώρει.
 τόφρα δὲ καὶ Λεὺν μένος ἄσχετος ἔλλαβε χαίτης
 γούνων ἀπτόμενον Συχέμ ἄσπετα μαργήναντα.
 ἤλασε δὲ κληῖδα μέσην, δῦ δὲ ξίφος ὄξυ
 σπλάγχνα διὰ στέρνων, λίπε δὲ ψυχὴ δέμας εὐθύς.

I første vers forekommer verbet *ὀρούω*, der hyppigt bruges i en kampmæssig betydning sammen med *ἐπί*.²⁰⁰ I andet vers finder vi *πληξέ τέ οἱ κεφαλὴν*, der har paralleller i *Il.* 15.433: *τόν ῥ’ ἔβαλεν κεφαλὴν κτλ.*, *Od.* 12.412: *πληξέ κυβερνήτεω κεφαλὴν κτλ.*²⁰¹ I den sidste del af linjen står der *δειρὴν δ’ ἔλεν ἐν χερὶ λαιῆ*. *δειρή* betyder hals og bliver ofte brugt i forbindelse med beskrivelser af kampe,²⁰² men *λαιός* er derimod ikke en homerisk glose.²⁰³ Homer fore-

198. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 364.

199. For *σπαίρω* cf. Fallon (1985) 793 n a.

200. *Il.* 14.401, 15.726; [Sc.] 412; 436. Holladay (1989) 198-199 n 132 opremser yderligere episke benyttelser, dog uden *ἐπί*.

201. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 364; Holladay (1989) 199 n 134.

202. Holladay (1989) 199 n 135.

203. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 364: *λαιός* deest apud Homerum.

trækker at bruge ἀριστερός, men λαιός findes hos Apollonios fra Rhodos og hos tragikere.²⁰⁴ λείψε δ' ἔτι σπαίρουσαν har paralleller i *Il.* 12.203: ζῶν ἔτ' ἀσπαιροντα κτλ.²⁰⁵

For ἐπεὶ πόνος ἄλλος ὀρώρει cf. *Il.* 12.48: εἰ δέ σφιν καὶ κείθι πόνος καὶ νεῖκος ὀρωρεν, hvor vi har samme substantiv og verbum, endda i samme form.²⁰⁶

τόφρα δὲ καὶ Λευὶν μένος ἄσχετος ἔλλαβε χαίτης.

Cf. *Od.* 3.104: δῆμω ἀνέτλημεν μένος ἄσχετοι υἶες Ἀχαιῶν.

Cf. *Od.* 20.19: ἦματι τῷ ὅτε μοι μένος ἄσχετος ἦσθιε Κύκλωψ.

Cf. *Il.* 5.892: μητρός τοι μένος ἐστὶν ἀάσχετον, οὐκ ἐπιεικτόν.

Her er det meget tydeligt, at Theodotos har imiteret den homeriske vending μένος ἄσχετος.²⁰⁷

Desuden står denne vending i samme metriske position hos Theodotos og i de to eksempler fra *Od.*

γούνων ἀπτόμενον Συχέμ ἄσπετα μαργήναντα. At gribe om knæene for at bede om nåde leder tankerne hen på *Il.*s grusomme kampscener, og man kan da også finde sproglige paralleller til dette vers.

Cf. *Il.* 1.512: ἀλλ' ἀκέων δὴν ἦστο· Θέτις δ' ὡς ἦψατο γούνων.

Cf. *Il.* 21.65: γούνων ἄψασθαι μεμαῶς, περὶ δ' ἤθελε θυμῷ.²⁰⁸

Lloyd-Jones fremhæver en parallel til ἄσπετα i *Il.* 17.332, men bemærker ikke, at ordet begge steder står i samme metriske position.²⁰⁹

ἦλασε δὲ κληῖδα μέσην. Cf. *Il.* 22.324: φαίνεται δ' ἦ κληῖδες ἀπ' ὤμων αὐχέν' ἔχουσι.

Bemærk her, at det er den samme betydning af κλείς, der benyttes, og at netop dette ord står i samme metriske position i begge tilfælde.

δῦ δὲ ξίφος ὀξὺν. Cf. *Il.* 21.116 og 118: ξίφος ὀξὺν og δῦ ξίφος ἄμφηκες.²¹⁰

λίπε δὲ ψυχὴ δέμας εὐθύς. Cf. *Il.* 5.696: τὸν δὲ λίπε ψυχὴ κτλ.²¹¹

204. Argon. 3.120 sammen med χείρ.

205. Cf. Fallons forslag til tekstrettelse af σπαίρω, Fallon (1985) 793 n a. Cf. Holladay (1989) 199-200 n 137 for yderligere paralleller.

206. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 364.

207. Walter (1983) 170 n e; Holladay (1989) 200 n 139.

208. Holladay (1989) 201 n 141 med yderligere paralleller.

209. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 365.

210. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 365; Holladay (1989) 202 n 144.

211. Lloyd-Jones & Parsons (1983) 365; Holladay (1989) 203 n 146 for yderligere eksempler. For yderligere beskrivelse af Theodotos' sprog cf. Pummer (1982a).

Det skulle gerne være blevet tydeligt, i hvor høj grad Theodotos bevidst imiterer Homer, ikke kun i F8, men i hele sit digt.²¹²

I Philons tilfælde var der eksempler på, at et ord stod i samme metriske position som hos Homer eller en af de aleksandrinske digtere. Nogle få er blevet nævnt hos Theodotos, men der er yderligere.

I F5 står der:

“Ὅς ποτ’, ἐπεὶ πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ

Od. 6.1

“Ὡς ὁ μὲν ἔνθα καθεῦθε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς

Man bemærker, hvorledes Theodotos på interessant vis ændrer den klassiske formel δῖος Ὀδυσσεὺς, der kan findes mange steder i *Od.*, ved at indføje Abraham.

Theodotos står sammen med sin kollega Philon side om side med de aleksandrinske digtere. Rent tematisk har Theodotos, ligesom Philon, valgt et område, der var populært hos Homer og i hellenistisk poesi, nemlig byer og oprindelsesmyter. Det er blevet nævnt flere gange, at Rhianos fra Kreta skrev et værk med titlen *Messenika*, men også et med navnet *Thessalika*, hvor redegørelser for navne m.m. opremses. Apollonios fra Rhodos skrev udover sit *Argonautertogt* et værk med titlen *Ktiseis*, altså grundlæggelser, og Kallimachos berørte også dette emne i sine *Aetia*.²¹³

Vores to digtere kan med en vis forsigtighed muligvis forbindes med fænomenet *ekfrase*, det at beskrive en genstand, ofte et kunstværk. *Ekfrase* bliver senere en vigtig del af de retoriske øvelser, de såkaldte *progymnasmata*. Standardeksemplet på *ekfrase* er Homers beskrivelse af Achilleus' skjold, men enkelte gange kan *ekfrase* også beskrive en by, f.eks. Troja - eller Sikem og Jerusalem. *Ekfrase* er ligeledes tæt forbundet med det retoriske fænomen *enargeia*, evnen til at visualisere en beskrevet genstand eller handling for læseren, som det er kendt fra Lysias. Det er dog tvivlsomt på baggrund af de få fragmenter, vi har, om det er *ekfrase*, der her spiller ind.²¹⁴

212. Igen kan det hævdes, at Theodotos har hele sit vokabular fra de aleksandrinske digtere. På grund af deres ringe overlevering, er det svært at udelukke indflydelse fra disse.

213. Ziegler (1934) passim er en opremsning og beskrivelse af det væld af episke digtere, der var i hellenistisk tid.

214. For *ekfrase* og *enargeia* i jødiske tekster fra hellenistisk tid, f.eks. i Ezechiel Tragicus og i Arist. cf. Heath (2007) 6-7; Petersen (2007b) 49-51. Cf. også temanummeret om *ekfrase* i *Classical Philology* (2007) 102.3.

Philon, Theodotos og *Septuaginta*

Når man har at gøre med to jøder, der skriver på græsk, er man nødt til at se, om der kan påvises en afhængighed af *Sept.*, da dette må betragtes som det tidligste store græske værk skrevet af jøder i den hellenistiske periode. Den jødiske tragediedigter Ezechiel, med hvem vores to epikere ofte grupperes, er i høj grad afhængig af *Sept.* i sit drama om jødernes udvandring fra Ægypten.²¹⁵

Philons digt er som før nævnt svært tilgængeligt og flere af versene er næsten umulige at oversætte. Dette skyldes Philons store forkærlighed for netop at lade sætningerne opbygge på indviklede faconer, hvorved han ligner Kallimachos, Apollonios fra Rhodos og de andre alexandrinske digtere.²¹⁶ Hans vokabular bærer da også præg af en lang episk tradition. Størstedelen af ordene i Philons digt optræder hos Homer og senere epikere, men ligeledes optræder adskillige af disse ord i *Sept.* Det er dog langt fra let heraf at udlede en afhængighed eller bevidst inspiration. Hovedparten af de ord, der går igen i *Sept.* er almindelige græske ord (konjunktioner, præpositioner, pronominer, hyppige substantiver m.m.). Naturligvis kender Philon til de bibelske fortællinger, men f.eks. er der ikke tydelige sproglige paralleller i F3 om Josef i Ægypten. Hvor Philon bruger *ὄνειρος*, bruger *Gen.* 41 her konsekvent *ἐνύπνιον*. Hvis vi skal følge teksten, som den står hos Philon, så vender han sig også imod beretningen i *Gen.* 41,40, hvor der står, at Faraos overlod Josef alt undtagen sin trone, idet han kalder Josef for *scepterbærende fortolker af drømme på Ægyptens troner*.²¹⁷ I F1 og 2 berettes der om ofringen af Isak, og her er der kun et ord, der findes en tydelig parallel til i *Gen.* 22, nemlig *κριός*, den vædder, der gjorde det ud for ofringen af Abrahams søn. På dette ord kan vi ikke basere en afhængighed, og ordet optræder da også hos Homer. Til gengæld er der i F2 ordet *ξίφηφόρος*, der ikke optræder hos Homer, men i *Sept.* Dog er det i *4. Makk.*, at vi finder *ξίφηφόρος*, og da dette værk er fra 1. årh. e.Kr., kan vi ikke slutte noget afgørende heraf. Det er således utroligt svært at sige noget sikkert om en eventuel afhængighed af *Sept.* hos Philon, når vi kun besidder så lidt, som vi gør. På baggrund af de få vers, vi har overleveret,

215. Det må formodes, at det var af denne grund, Bruno Snell i sin udgave af Ezechiels Exagoge i *Tragicorum Graecorum Fragmenta* placerede parallelteksten fra *Sept.* under Ezechiels græske tekst. For en ny interessant artikel, der sætter Ezechiel i forbindelse med Homer cf. Heath (2007).

216. Overleveringen af Philons digt spiller uden tvivl også ind her. Vi må ikke glemme, at vi kun har bevaret Philon (og Theodotos) pga. Euseb, der selv citerer fra Polyhistor. Vi har altså med en tredjehåndskilde at gøre.

217. Cf. mine noter i forbindelse med oversættelsen.

synes Philon dog ikke at have benyttet sig af *Sept.*, i hvert fald ikke hvad angår vokabularet, men snarere den episke tradition fra Homer og fremefter.

I Theodotos' digt er der omkring 130 af de ca. 225 forskellige ord, der forekommer i *Sept.* Dette virker overvældende, men en stor del er navne, mange andre er konjunktioner, partikler, pronominer, de mest hyppige adjektiver, verber (*φημί, εἰμί, γίνομαι, ἔρχομαι, λάμβανω, φαίνω*) og substantiver (*ἀνήρ, θεός, παῖς*). Disse ord forekommer følgelig også hos Homer, og det er kun nogle enkelte, der springer i øjnene. *σπαίρω* i F8 forekommer ikke hos Homer, men hos Apollonios fra Rhodos og i *Sept.* Her optræder det kun i 4. *Makk.*, og dette værk dateres til 1. årh. e.Kr., *ἐρυμνά* i F1, der ligeledes ikke optræder hos Homer, men også hos Apollonios, forefindes i 2. *Makk.* Dette værk er fra slutningen af 2. årh. f.Kr., og er højst sandsynlig for sent til at være brugt af Theodotos.

οὐρανόθεν i F5 optræder en gang i *Sept.*, nemlig 4. *Makk.*, hvilket gør en afhængighed heraf umulig, og ordet er da også hyppigt hos Homer og epikerne.²¹⁸ *στέρνων* fra F8 optræder i *Sirak.* 26,18, men ikke i den her benyttede betydning. To ord optræder i *Sept.* og ingen steder i episk digtning: *κτηνοτρόφος* (F3) optræder flere gange i *Pentateuken* og *οἰκητώρ* (F7) to gange i visdomslitteraturen.

De fleste af ordene har så almene betydninger, at det er vanskeligt at drage sikre konklusioner.

Der er dog et eksempel, jeg ønsker at fremhæve. I Theodotos' digt F8 står der:

λείψε δ' ἔτι σπαίρουσαν, ἐπεὶ πόνος ἄλλος ὀρώρει.

“men gav slip, medens han endnu gispede efter vejret,
eftersom en anden opgave kaldte.”

Som nævnt er F8 en omarbejdning af *Gen.* 34, og ordet *πόνος* fra F8 forekommer rent faktisk i *Gen.* 34,25:

ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ὅτε ἦσαν ἐν τῷ πόνῳ, ἔλαβον οἱ δύο υἱοὶ Ἰακωβ Συμεων καὶ Λευι οἱ ἀδελφοὶ Δινᾶς ἕκαστος τὴν μάχαιραν αὐτοῦ καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἀσφαλῶς καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικόν.

“Og det skete på tredjedagen, da de var i smerte, at Jakobs to sønner Simeon og

218. I Hesiod [Sc.] 384 står *οὐρανόθεν* i samme metriske position som her i F5.

Levi, Dinas brødre, hver tog sit sværd og gik fast besluttede ind i byen og dræbte enhver mand.”

Her i *Gen.* bruges *πόνος* om den smerte, mændene i Sikem var i på grund af omskærelsen, som Theodotos slet ikke nævner, og ikke som i F8 i betydningen arbejde, gerning. Heller ikke i den episode, der er et af omdrejningspunkterne for de vers, vi har overleveret af Theodotos, er der tydelige spor af indflydelse fra *Sept.*

At der ingen iøjnefaldende spor af indflydelse fra *Sept.* er, betyder ikke, at Theodotos ikke kendte til den, og at han skrev før *Pentateukens* oversættelse, men blot at han valgte at gå en helt anden vej i sin behandling af de bibelske fortællinger.²¹⁹

Vi kan altså med en vis forsigtighed konkludere, at vores to digtere Philon og Theodotos ikke fulgte *Sept.*, i deres gendigtninger af de bibelske fortællinger, selvom de sandsynligvis kendte til den.

Datering og geografisk placering

Hvor har vores to jødiske digtere fået den uddannelse, der gjorde, at de med et så indgående kendskab til Homer og de aleksandrinske digtere kunne sætte de bibelske fortællinger på heksametervers? Det oplagte svar er Aleksandria. Det var her, det store filologiske arbejde i forbindelse med Homer havde fundet sted. Det blev til dels udført af de digtere, der selv lod sig inspirere af den gamle poet i deres egne værker, nemlig Kallimachos og Apollonios fra Rhodos. Det var ligeledes i Aleksandria, at den hellenistiske periodes største jødiske koloni var bosat,²²⁰ og vi er godt underrettet om jøderne i Aleksandria fra bl.a. papyri.²²¹ *Pentateuken* blev oversat her, og formentlig også *Siraks Bog*, *Pseudo-Aristeas* og *3. Makk.* blev med stor sikkerhed skrevet her, og omkring vor tidsregnings begyndelse finder vi i denne by en af jødedommens største tænkere, den meget lærde Philon. Det er således sandsynligt, at vi skal placere vores to digtere her i det miljø, der fostrede de øvrige hellenistiske epikere. Tilmed var det også i Aleksandria, at de helt store forskningsinstitutioner lå.

219. At der er så stor forskel på vokabularet i prosaen i *Gen.* og i poesien i Theodotos kunne være et eksempel på en såkaldt diglossisituation, cf. Blomqvist (1995).

220. Cf. Modrzejewski (1997).

221. Papyri, der vedrører jøderne i Aleksandria, er samlede i det fremragende værk *Corpus Papyrorum Judaicarum I-III* udgivet af Victor Tcherikover, cf. bibliografien.

Dog er det blevet foreslået, bl.a. af Wacholder,²²² at vores to digtere skal placeres i Palæstina, det land, de beskriver i deres digte. Philon og Theodotos skulle så have modtaget deres uddannelse i de uddannelsesinstitutioner, hvis oprettelse i Jerusalem beskrives i 1. og 2. Makk.²²³

Det er en interessant tanke, at der kunne have været en så lærd "skole" i Jerusalem så tidligt, ca. 175 f.Kr., og at denne kunne have fostret to digtere som Philon og Theodotos. Indførelsen af et gymnasium og ephēbeion i Jerusalem er dog forbundet med mange ubesvarede spørgsmål. Hvilken effekt havde de? Hvor længe bestod de? Blev de lukket af makkabæerne?

Desuden er det faktum, at Theodotos kan beskrive Sikem og Philon Jerusalem, ikke ensbetydende med, at de var indbyggere i disse byer eller Palæstina overhovedet. Som nævnt, beskriver *Pseudo-Aristeas* ligeledes Jerusalem uden for alvor at kende byens topografi m.m.

Jeg vil mene, at vi skal placere Philon og Theodotos i det jødiske miljø i Aleksandria, og ligeledes i 2. årh. f.Kr., hvis ikke før. Den øvre grænse må være tilblivelsen af de ældste dele af *Sept.* Skønt vi ikke var i stand til at påvise en afhængighed heraf, vil jeg vove at påstå, at det ikke er sandsynligt at forestille sig en så højt udviklet jødisk litteratur på græsk, som vi finder hos vores to digtere, før *Pentateukens* oversættelse. Den nedre grænse er, som før nævnt, Polyhistor, der virkede i 1. årh. f.Kr. Derfor kan vi med en vis rimelighed foreslå en datering til 2. årh. f.Kr., muligvis første halvdel heraf. Det lader ikke til at være muligt at komme nærmere, og en placering i Aleksandria, er det mest oplagte sted til en så udviklet jødisk-græsk litteratur på dette tidspunkt.²²⁴ Et sidste spørgsmål er, hvem disse to digteres publikum var. For at kunne besvare dette, når man har med jødiske tekster at gøre, skal man tage stilling til, hvorvidt den/de pågældende tekst/tekster er apologetisk/apologetiske. Jeg mener ikke, at der er nogen som helst træk i vores to digte, antallet af fragmenter taget i betragtning, der kunne pege i retning af et forsvar for jødedommen på et eventuelt angreb. Anders Klostergaard Petersen mener, at det ikke er tilstrækkeligt at tale om jødisk apologetik alene som svar på et angreb, men at begrebet bør udvides til at dække selvglorifikation. En sådan selvglorifikation, hævder han, kan opstå ikke blot på baggrund af et frontalt angreb, men også som et svar på den frygt for at miste sin identitet, en jøde selv kunne føle ved mødet med den græsk-

222. Wacholder (1974) 282-285.

223. 1. Makk. 1,14; 2. Makk. 4,9-14. Cf. Goldstein (1976) 199-201; Goldstein (1984) 227-232; Hengel (1988) 503-554.

224. Collins (1980) 103-104 vil placere Theodotos under hasmonæerne i Jerusalem, sandsynligvis i anden halvdel af 2. årh. f.Kr., som en art propagandadigter.

romerske kultur.²²⁵ I den betydning kan man tilnærmelsesvis tale om vores to digtere som apologeter, men jeg mener dog ikke, at der er mange spor af frygt for overdreven assimilation og identitetskrise at spore i Philons og Theodotos' glorificering af patriarkerne, Jerusalem og Sikem.

Med hensyn til vores to digteres publikum vil jeg mene, at dette i første omgang har været andre intellektuelle jøder, der kendte til den store aleksandrinske poesi samt Homer. Der er ikke noget til hinder for, at en ikke-jøde kunne have læst digtene, sådan som den Polyhistor senere gjorde. Dog er det tvivlsomt, hvorvidt en ikke-jøde ville have fundet interesse for poetiske gendigtninger af fortællingerne fra *Gen.* og beskrivelser af en by som Sikem eller Jerusalems vandforsyning. Endvidere er det usandsynligt, at han overhovedet ville have fundet vej til disse to, lidt obskure, jødiske digtere i den massive mængde af poetiske produktioner i datidens Aleksandria. Jeg vil således konkludere, at Philons og Theodotos' digte var selvforherligende, men ikke nødvendigvis i Anders Klostergaard Petersens betydning, og henvendt til et jødisk publikum.²²⁶

Konklusion

På de foregående sider har jeg foretaget en oversættelse og gennemgang af, samt en sproglig analyse af, de to jødiske digtere Philon og Theodotos. Philon beskriver Abraham, Josef og Jerusalem, og Theodotos Sikem samt historien om voldtægten af Dina og hævnen for denne. Begge digtere skriver på heksametersvers og befinder sig i den aleksandrinske tradition. Kallimachos, Apollonios fra Rhodos og Rhianos fra Kreta lod sig inspirere af Homer og imiterede denne i deres egne digte. Philon læner sig kraftigt op af disse digtere hvad angår sprog og syntaks, hvorimod Theodotos, uden at ignorere disse digtere, i højere grad søger en bevidst imitation af Homers digte. Det er blevet vist, at begge digtere, ligesom deres kollegaer i Aleksandria, bevidst benytter sig af sjældne ord fra Homer, men også fra Kallimachos, Apollonios og Rhianos, og placerer disse ord i samme metriske position, hvori de fandt dem. Dette viser

225. Petersen (2007a) især 39-40.

226. Der kan, mener jeg, ikke fremføres nogle egentlige eksempler på jødisk litteratur, der var henvendt til ikke-jøder i hellenistisk tid. Ligeledes er der heller ikke nogen eksplicite henvisninger til jødisk litteratur i de græske forfattere, der omtaler jøderne i denne periode. Aleksander Polyhistor er i det hele taget usædvanlig i denne sammenhæng. Hvad formålet med Polyhistor's værk var, er omdiskuteret, men der kan ikke have været mange forfattere, der beskæftigede sig så indgående med jøderne, som Polyhistor gjorde.

tydeligt en temmelig høj grad af uddannelse og grundigt kendskab til både Homer og de aleksandrinske digtere.

Skønt vi intet ved om Philon og Theodotos, så kan vi på baggrund af fragmenterne af deres eposer placere dem i den intellektuelle jødiske elite i Aleksandria i 2. årh. f.Kr., således som jeg har argumenteret for i det foregående.

På trods af det ringe omfang, vi har overleveret, af disse digteres værker, så åbner der sig alligevel et vindue, hvorigennem vi kan få et glimt af, hvor tidligt og i hvor høj grad jøderne i Aleksandria lod sig inspirere af hellenismen, her i form af den episke tradition fra Homer og de aleksandrinske digtere. Med en dansk oversættelse af disse to jødiske epikere håber jeg, at diskussionen om omfanget af jødernes hellenisering endnu engang må blive taget op til betragtning. Vores to digtere viser, sammen med tragediedigteren Ezechiel, hvorledes en jødisk elite på den ene side kendte til og beherskede det græske sprog i en sådan grad, at de kunne skrive lange episke digte hermed, og på den anden side stadig formåede at holde fast i deres etniske identitet som jøder netop i form af de emner, de behandlede i deres digte. Lad mig afslutte med et med citat fra Nikolaus Walter, der fastslår den store betydning af vores digtere:

Hätte uns der römisch-hellenistische Sammler Alexandros Polyhistor (und wiederum der Kirchengvater Eusebios) nicht diese wenigen Verse [Philons fragmenter] – neben denjenigen des Epikers Theodotos und vor allem des Dramatikers *Ezekielos* – aufbewahrt, so hätten wir keine Ahnung mehr davon, dass sich jüdische Autoren vor oder um 100 v. Chr. auch auf dieses Feld gehobener griechischer Litteratur so weit vorgewagt haben.²²⁷

227. Walter (1983) 146.

Forkortelser

Ant. Jud. Flavius Josephus: *Antiquitates Judaicae*

Ap. Flavius Josephus: *Contra Apionem*

Argon. Apollonios fra Rhodos: *Argonautertogtet*

Ath. Mitt. *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 1876-.

Epigr. Kaibel, Gr. G., *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*. Berlin 1878.

F. Fragment

Gen. *Genesis*

Il. *Iliaden*

Inscr. Cret. *Inscriptiones Creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae*. Rom 1935.

Jos. *Josuabogen*

Jub. *Jubilæerbogen*

Judit. *Judits Bog*

Lib. Ant. *Liber Antiquitatum Biblicarum*

LSJ. Liddell, Henry George & Robert Scott & Sir Henry Stuart Jones. Oxford 1996.

Sept. *Septuaginta*

Od. *Odysseen*

P. E. Euseb: *Praeparatio Evangelica*

[*Sc.*] Pseudo-Hesiod: *Scutum*

1. Makk. *1. Makkabæerbog*

2. Makk. *2. Makkabæerbog*

3. Makk. *3. Makkabæerbog*

4. Makk. *4. Makkabæerbog*

Sirak. *Siraks Bog*

TestLevi. *Levis Testamente*

Bibliografi

Attridge (1985) – Attridge, H.W. “Philo the Epic Poet” i James H. Charlesworth (ed.). *The Old Testament Pseudepigrapha Volume 2*. New York. 781-784.

Barclay (1996) – Barclay, John M.G. *Jews in the Mediterranean Diaspora*. California.

Bar-Kochva (1996) – Bar-Kochva, Bezalel. *Pseudo-Hecataeus, “On the Jews.”* California.

Bickermann (1937) – Bickermann, Elias. *Der Gott der Makkabäer*. Berlin.

Blass & Debrunner & Rehkopf (2001) – Blass, Friedrich & Albert Debrunner & Friedrich Rehkopf. *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen.

Blomqvist (1995) – Blomqvist, Jerker. “Diglossifenomen i den hellenistiska grekiskan” i Troels Engberg-Pedersen et al. (eds.) *Sproget i Hellenismen*. Aarhus. 25-38.

Borgen (2000) – Borgen, Peder et al. *The Philo Index*. Leiden.

Bull (1967) – Bull, Robert J. “A Note on Theodotus’ Description of Shechem” i *Harvard Theological Review* 60. 221-227.

Cameron (1995) – Cameron, Alan. *Callimachus and His Critics*. New Jersey.

Christiansen (2007) – Christiansen, Ellen Juhl. “Artapanos – en tidlig jødisk apologet” i Anders Klostergaard Petersen et al. (eds.) *Perspektiver på Jødisk Apologetik*. København.

Ciani (1975) – Ciani, Maria Gracia. *Lexikon zu Lycophron*. Hildesheim.

Cohen (1999) – Cohen, Shaye, J. D. *The Beginnings of Jewishness*. California.

Collins (1980) – Collins, John J. “The Epic of Theodotus and the Hellenism of the Has-moneans” i *Harvard Theological Review* 73. 91-104.

Collins (2000) – Collins, John J. *Between Athens and Jerusalem*. Michigan.

Collins & Sterling (2001a) – Collins, John J. & Gregory E. *Hellenism in the Land of Israel*. Indiana.

Collins (2001b) – Collins, John J. “Spells Pleasing to God. The Binding of Isaac in Philo the Epic Poet” i A. Yarbro Collins & M.M. Mitchell (eds.) *Antiquity and Humanity, Essays on Ancient Religion and Philosophy presented to H.D. Betz*. Tübingen. 3-13.

Conybeare & Stock (2004) – Conybeare, F.C. & George St. Stock. *Grammar of Septuagint Greek*. USA.

Couat (1991) – Couat, Auguste. *Alexandrian Poetry*. Chicago.

Ebbesen (1995) – Ebbesen, Sten. “Hellenistisk Græsk – Koiné” i Troels Engberg-Pedersen et al. (eds.) *Sproget i Hellenismen*. Aarhus. 7-24.

Fallon (1985) – Fallon, F. “Theodotus” i James H. Charlesworth (ed.). *The Old Testament Pseudepigrapha Volume 2*. New York. 785-793.

Feldman (2002) – Feldman, Louis H. “How Much Hellenism in the Land of Israel?” i *Journal for the Study of Judaism* 33. 290-313.

Feldman (2003) – Feldman, Louis H. “Philo, Pseudo-Philo, Josephus, and Theodotus on the Rape of Dinah” i *Jewish Quarterly Review* 94. 253-271.

Feldman (2004) – Feldman, Louis H. *Flavius Josephus. Judean Antiquities 1-4*. Leiden 2004.

Feldman (2005) – Feldman, Louis H. “Philo’s Account of the Golden Calf Incident” i *Journal of Jewish Studies* 56. 245-264.

Feldman (2007) – Feldman, Louis H. “Moses the General and the Battle against Midian in Philo” i *Jewish Studies Quarterly* 14. 1-17.

Fraser (1972) – Fraser, P. M. *Ptolemaic Alexandria*. Oxford.

Freudenthal (1875) – Freudenthal, J. *Hellenistische Studien. Heft 1 und 2*. Breslau.

Goldstein (1976) – Goldstein, Jonathan A. *I Maccabees*. New York.

Goldstein (1984) – Goldstein, Jonathan A. *II Maccabees*. New York.

Green (1990) – Green, Peter. *Alexander to Actium*. California.

Gruen (1998) – Gruen, Erich S. *Heritage and Hellenism. The Reinvention of Jewish Tradition*. California.

Gruen (2002) – Gruen, Erich S. *Diaspora*. Massachusetts.

Gutman (1954) – Gutman, Yoshua. “Philo the Epic Poet.” i Richard Koebner (ed.). *Scripta Hierosolymitana* 1. Jerusalem. 36-63.

Gutman (1963-1969) – Gutman, Yehoshua. *The Beginnings of Jewish-Hellenistic Literature*. Jerusalem.

Hanhart & Rahlfs (2006) – Hanhart, Robert & Alfred Rahlfs. *Septuaginta*. Stuttgart.

Heath (2007) – Heath, Jane. “Homer or Moses? A Hellenistic Perspective on Moses’ Throne Vision in Ezekiel Tragicus” i *Journal of Jewish Studies* 58. 1-18.

Hengel (1988) – Hengel, Martin. *Judentum und Hellenismus*. Tübingen.

Hengel (2001) – Hengel, Martin. “Judaism and Hellenism Revisited” i John J. Collins & Gregory E. Sterling (eds.) *Hellenism in the Land of Israel*. Indiana 2001. 6-37.

Holladay (1983) – Holladay, Carl R. *Fragments from Hellenistic Jewish Authors I. Historians*. California.

Holladay (1989) – Holladay, Carl R. *Fragments from Hellenistic Jewish Authors. Volume II. Poets*. Atlanta.

Holladay (1992) – Holladay, Carl R. “Jewish Responses to Hellenistic Culture in Early Ptolemaic Egypt” i Per Bilde et al. (eds.) *Ethnicity in Hellenistic Egypt*. 139-163.

Holladay (1995) – Holladay, Carl R. *Fragments from Hellenistic Jewish Authors III. Aristobulus*. Atlanta.

Holladay (1996) – Holladay, Carl R. *Fragments from Hellenistic Jewish Authors IV. Orphica*. Atlanta.

Hollis (1990) – Hollis, A.S. *Callimachus. Hecale*. Oxford.

Hopkinson (1988) – Hopkinson, Neil. *A Hellenistic Anthology*. Cambridge.

van der Horst (1987) – van der Horst, P. W. *Joods-Hellenistische Poëzie*. Kampen.

Inowlocki (2006) – Inowlocki, Sabrina. *Eusebius and the Jewish Authors*. Leiden.

Jacobson (1983) – Jacobson, Howard. *The Exagoge of Ezekiel*. Cambridge.

- Jacobson (2006) – Jacobson, Howard. “Artapanus Judaeus” i *Journal of Jewish Studies* 57. 210-221.
- Jacobson (2007) – Jacobson, Howard. “Two Textual Notes on Theodotus” i *The Classical Quarterly* 57. 302-303.
- Jacoby (1958) – Jacoby, Felix. *Die Fragmente der Griechischen Historiker III C 2*. Leiden.
- Kyriakou (1995) – Kyriakou, Poulheria. *Homeric Hapax Legomena in the Argonautica of Apollonius Rhodius*. Stuttgart.
- Lanfranchi (2006) – Lanfranchi, Pierluigi. *L'Exagoge d'Ezéchiel le tragique*. Leiden.
- Lloyd-Jones & Parsons (1983) – Lloyd-Jones, Hugh & Peter Parsons. *Supplementum Hellenisticum*. Berlin.
- Lloyd-Jones (1984) – Lloyd-Jones, Hugh. “A Hellenistic Miscellany” i *Studi Italiani di Filologia Classica* 60. Firenze. 52-72.
- Lloyd-Jones (2005) – Lloyd-Jones, Hugh. *Supplementum Supplementi Hellenistici*. Berlin.
- Lust et al. (2003) – Lust, Johan et al. *Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Stuttgart.
- Mason (2007) – Mason, Steve. “Jews, Judaeans, Judaizing, Judaism: Problems of Categorization in Ancient History” i *Journal for the Study of Judaism* 38. 457-512.
- Mendels (1992) – Mendels, Doron. *The Rise and Fall of Jewish Nationalism*. New York.
- Misgeld (1968) – Misgeld, Wolf R. *Rhianos von Bene und das Historische Epos im Hellenismus*. Köln.

Nielsen (1999) – Nielsen, Flemming. “Tragediedigteren Ezekiel. Introduktion og oversættelse” i *Dansk Teologisk Tidsskrift* 62. 81-105.

Petersen (2007a) – Petersen, Anders Klostergaard. “Jødisk apologetik – forskningshistorisk og historisk” i Anders Klostergaard Petersen et al. (eds.) *Perspektiver på Jødisk Apologetik*. København. 15-42.

Petersen (2007b) – Petersen, Anders Klostergaard. “Apologetik i Aristeas” i Anders Klostergaard Petersen et al. (eds.) *Perspektiver på Jødisk Apologetik*. København. 45-67.

Petersen (2007c) – Petersen, Anders Klostergaard. “Aristobul som apologetisk skrift” i Anders Klostergaard Petersen et al. (eds.) *Perspektiver på Jødisk Apologetik*. København. 69-95.

Pfeiffer (1949) – Pfeiffer, Rudolfus. *Callimachus. Volumen I. Fragmenta*. Oxford.

Pfeiffer (1953) – Pfeiffer, Rudolfus. *Callimachus. Volumen II. Hymni et Epigrammata*. Oxford.

Philippson (1830) – Philippson, L.M. *Ezechiel des jüdischen Schauspieldichters Auszug aus Egypten und Philo des Aelteren Jerusalem*. Berlin.

Powell (1925) – Powell, Iohannes U. *Collectanea Alexandrina*. Oxford.

Pummer (1982a) – Pummer, R & M. Roussel. “A Note on Theodotus and Homer” i *Journal of Jewish Studies* 13. 177-182.

Pummer (1982b) – Pummer, Reinhard. „Genesis 34 in Jewish Writings of the Hellenistic and Roman Periods“ i *Harvard Theological Review* 75. 177-188.

Rahlfs (1979) – Rahlfs, Albert. *Septuaginta*. Stuttgart.

Raven (1998) – Raven, D.S. *Greek Metre*. London.

Reed (2004) – Reed, Annette Yoshiko. “Abraham as Chaldaean Scientist and Father of the Jews” i *Journal for the Study of Judaism* 35. 119-158.

Rehkopf (1989) – Rehkopf, Friedrich. *Septuaginta-Vokabular*. Göttingen.

Schürer et al. (1973-1987) – Schürer, Emil et al. *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*. Edinburgh.

Shutt (1985) – Shutt, R.J.H. “Letter of Aristeas” i James H. Charlesworth (ed.) *The Old Testament Pseudepigrapha Volume. 2*. New York. 7-34.

Stern (2000) – Stern, Ephram. *Dor. Ruler of the Seas*. Jerusalem.

Stone (1984) – Stone, Michael E. *Jewish Writings of the Second Temple Period*. Philadelphia.

Tcherikover et al. (1957) – Tcherikover, Victor A. et al. *Corpus Papyrorum Judaicarum I*. Cambridge

Tcherikover (1959) – Tcherikover, Victor A. *Hellenistic Civilisation and the Jews*. New York.

Tcherikover et al. (1960) – Tcherikover, Victor A. et al. *Corpus Papyrorum Judaicarum II*. Cambridge

Tcherikover et al. (1964) – Tcherikover, Victor A. et al. *Corpus Papyrorum Judaicarum III*. Cambridge.

Thackeray (2003) – Thackeray, H. *A Grammar of the Old Testament in Greek*. Hildesheim.

Wacholder (1974) – Wacholder, Ben Zion. *Eupolemus. A Study of Judaeo-Greek Literature*. Jerusalem 1974.

Walter (1983) – Walter, Nikolaus. „Fragmente jüdisch-hellenistischer Epik: Philon, Theodotos“ i Werner Georg Kümmel (ed.) *Jüdische Schriften aus hellenistisch-römischer Zeit*. Gütersloh.

Walter (1986) – Walter, Nikolaus. „Philon (der Epiker)“ i Wolfgang Haase (ed.) *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt 20.1*. Berlin. 109-110.

Walter (1986) – Walter, Nikolaus. „Theodotos“ i Wolfgang Haase (ed.) *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt 20.1*. Berlin. 110-112.

Walter (1997) – Walter, Nikolaus. *Praeparatio Evangelica*. Tübingen.

West (1982) – West, M. L. *Greek Metre*. Oxford.

Ziegler (1934) – Ziegler, Konrat. *Das Hellenistische Epos*. Leipzig.